

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Tomáš Matjaž Zídek

Morálka a právo
Diplomová práce

doc. PhDr. Ivan Mucha, CSc.

Katedra politologie a sociologie

25. 04. 2017

Prohlašuji, že předloženou diplomovou práci jsem vypracoval samostatně a že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Tomáš Matjaž Zídek

Poděkování

Tímto bych chtěl poděkovat panu doc. PhDr. Ivanu Muchovi, CSc., který byl vedoucím mé diplomové práce za čas, energii a cenné rady.

Obsah

1	Úvod	6
2	Společenská norma	8
2.1	Pojem normativního řádu	8
2.2	Společenská norma	13
2.3	Rozdělení společenských norem a trestů	16
2.4	Právní předpisy a společenské normy	19
2.5	Morální normy a společenské normy	20
2.6	Systémy norem a jejich vztah	22
3	Morální norma	24
3.1	Morálka	24
3.2	Kategorie morálky	27
3.3	Struktura systému morálních norem	31
3.4	Mechanismy uvnitř morálních norem	33
3.5	Etika	35
3.6	Kategorie etiky	36
3.7	Morálka a její základy	37
3.8	Charakteristika normy	38
3.9	Morální a etické normy	40
4	Právní norma	42
4.1	Právní fenomén	42
4.2	Právo a jeho definice	43
4.3	Přirozenoprávní vs. pozitivněprávní přístup	46
4.4	Univerzalita práva	50
4.5	Právní norma	52
5	Rozdíly mezi morální a právní normou	54
5.1	Formální a obsahové rozdíly	54
5.2	Normy institucionální a neinstitucionální	55
5.3	Sankce práva a morálky	57
5.4	Vnější a vnitřní působení norem morálky a práva	58
6	Poměr systému právních a morálních norem	59
6.1	Formy vztahů právních a morálních norem	59
6.2	Morální základ práva	63
6.3	Morálka v právu a právo jako minimum morálky	66

7	Závěr.....	68
8	Seznam použité literatury	76
9	Resumé	80

1 Úvod

Co je to právo? Co je to morálka? Zatímco na první z těchto dvou otázek, by většina z nás našla alespoň nějakou odpověď, na tu druhou by už nejspíš bylo hledání složitější. Přitom když se podíváme zpět do historie, pochopíme, že morálka je pro lidstvo velice důležitá. Pokud bychom tedy měli definovat právo, většina z nás by tvrdila, že je to určitý soubor norem, který už dlouho dobu netvoříme sami, ale prostřednictvím zástupců. Víme, že jsou to normy, které stanovují, jak se máme chovat a co dělat nesmíme, co se stane, pokud tyto normy porušíme. Ne všichni si však uvědomují, že existují i normy, které i když nejsou výslovně nikde uvedeny a za jejich porušení nás nikdo nepotrestá, jsou neméně důležité.

Morálka je také určitý soubor norem, který stanovuje, co je špatné a co dobré. Za porušení nás stát nepotrestá a tyto normy nejsou vynutitelné. Morálka a právo jsou dva systémy, které však nestojí vedle sebe izolovaně. Jsou v úzkém kontaktu a neustále se prolínají a měly by spolu být v souladu. Pokud v souladu nejsou, společnost již byla svědkem, kdy morálka byla s právem v konfliktu a jaké to mělo důsledky. A. Podgorécki mluví o takzvaných patologických projevech práva, kdy při jejich nahromadění dochází k nečekaným střetům práva s morálkou. Příkladů není málo, nacistický stát, vyhlazování národů, koncentrační tábory. Všechny tyto situace poukazují na to, že právo se může těžce střetávat s morálkou. (Podgórecki, 1966 str. 10). Toto je jasným důkazem, že právo není schopné stát samostatně a poskytnout ochranu bez podpory jiného systému.

Tyto dva normové systémy zásadním způsobem působí na naše životy a čas od času se může stát, že právem vynucované chování je v rozporu s lidskou morálkou. Jak tedy poznáme, co je morálka a co právo? Kde je hranice těchto dvou systémů? Tyto otázky jsou předmětem méj diplomové práce. V diplomové práci se na ně pokouším odpovědět a definovat společné i rozdílné znaky těchto dvou normativních systémů.

Práce je pojata obecně, aby čtenáři mohla nastínit základní úhly pohledu na danou problematiku a zároveň představila zásadní názory uznávaných autorů. V kapitole „Společenská norma“ popisují obecně normy a normativní systémy. Tento popis považují za důležitý, jelikož právo a morálka nejsou jediné normativní systémy. Tyto dva systémy můžeme podřadit pod normy společenské. Další kapitola s názvem „Morální

norma“ pojednává o problematice morálky z pohledu etiky a jak pojmout morálku jako vědní disciplínu. Rozebírám zde strukturu a odlišnosti morálních norem. V kapitole „Právní norma“ se pokouším definovat, co je to právo a právní norma. Dále zde uvádím základní rozdíly při pojetí práva z pozice přirozenoprávní a pozitivistické školy. V další kapitole nazvané „Rozdíly mezi morální a právní normou“ srovnávám odlišnosti jednotlivých norem i jejich společné prvky. A v poslední kapitole nazvané „Poměr systémů právních a morálních norem“ se zabývám vzájemnými vztahy těchto dvou dominantních systémů a uvádím několik zásadních myšlenek světově známých autorů.

Práce má za úkol poskytnout obecný pohled na danou tematikou. Je vstupem do této velice složité a komplexní problematiky a neměla by být brána jako zdroj všech odpovědí. Čtenáři by pouze měla poskytnout první náhled a možnost pokračovat ve studiu tématu již vlastní cestou.

2 Společenská norma

2.1 Pojem normativního řádu

„Válka všech proti všem“, je výrok anglického filozofa Thomase Hobbesa, kterým chtěl Hobbes popsat stav společnosti, kdy neplatí žádná pravidla. Proč však popisuje tento stav zdánlivě skepticky a trochu dramaticky? Mohlo by se zdát, že tento popis je přehnaný. Přirozenost každého člověka je jednoduchá a to uspokojovat svoje základní biologické potřeby, a pokud se zamyslíme nad tím, že na naší planetě jsou i ty nejobyčejnější zdroje omezené, je jasné, že lidské soužití vede ke konfliktu. (Hart, 2004 str. 191) Uspokojování těchto potřeb má samozřejmě mnoho projevů, pokud bychom chtěli tyto situace generalizovat, dospěli bychom k závěru, jako kdysi Charles Darwin a tím je výběr silnějšího jedince. (Rubeš, 2005 str. 9) Tak jako na většinu problémů jsou dva pohledy, tak i Hobbsův názor můžeme porovnávat z pohledu jiných autorů. V tomto případě můžeme zmínit Aristotela, který člověka vždy popisoval, jako tvora společenského. Člověk tedy není schopný existence o samotě a ke svému životu vždy vyhledává jedince druhé. Vyhledává tedy společnost, v rámci které uspokojuje svoje základní hodnoty a potřeby. Z tohoto důvodu je třeba počítat, že od té doby, co existuje člověk, bude existovat i společnost nebo alespoň skupina lidí, v které on sám působí. Toto nepřimo vede k tomu, že člověk je spojen s hodnotami a pravidly již od své přirozenosti, jelikož jakákoliv byt' i sebemenší společnost vytváří pravidla a pro svou existenci pravidla potřebuje. Hodnoty tedy stojí nad pravidly a pravidla vnímáme jako prostředky k naplňování a ochrany těchto hodnot.

Jak tvrdí Aristoteles, člověk beze sporu je tvor společenský a pravidla vytváří automaticky. Jako názorný příklad nám může sloužit pouhý pohled na náhodnou skupinu lidí v čekárně u lékaře, i přesto že se nejedná o organizovaný soubor, určitá pravidla jsou tu dodržována a pokud by skupina byla pospolu déle tak vznikne i hierarchie. Hobbsův pohled je tedy přehnaně dramatický a realita je odlišná, společnost se totiž vždy bude nějak třídit a organizovat ať vědomě či podvědomě.

Lidé tedy od počátků své existence hodnoty a pravidla vytváří a zachovávají. Je dobré si uvědomit, že na začátku tato pravidla a hodnoty existovaly i přesto, že je nikdo nevytvořil a nikdo je dokonce ani nedokázal definovat. (Hayek, 1994 str. 76). Nešlo o

ad hoc příkazy (Hart, 2004 str. 129), které by byly určeny přímo jednotlivým adresátům, byla to pravidla obecná. Bylo tedy nutné tato pravidla dodržovat, jelikož je to z hlediska lidského vývoje zcela stěžejní (Čermák, 1999 str. 10). Lidé a jejich společnost produkují kulturu, tato kultura je výtvořem společnosti a zároveň bez této kultury není možný žádný další posun. Kultura je tedy přímo spojená s danou společností a je pro danou skupinu specifická, tak jako otisk prstu pro člověka. Z tohoto důvodu vnímáme tvorbu kultury jako lidskou přirozenost, pravidla tedy vznikají samovolně, není potřeba jazyka ani kodifikace.

Dá se říci, že každá kultura je originál. Pojem kultura je často chápán velmi úzce, lidé si představí obrazy nebo hudbu, ale v sociologii tento pojem chápeme mnohem širěji. Zahrnujeme do něj nejen materiální, ale také duchovní statky. Slovo „kultura“ pochází z latinského „cultura“, tento pojem byl dříve spojován s obděláváním půdy, ale později se začal používat i ve spojitosti s věcmi duchovními. Z toho je patrné, že už od počátků je toto slovo spojováno s prací a určitým výtvořem, který z této práce plyne.

S termínem kultura se často můžeme setkat ve spojitosti s termínem „sociokulturní systém“. Pojem sociokulturní systém je mnohem širší, protože obsahuje kulturu, ale také život společnosti. (Večeřa, 2002 str. 57) Je mnohem komplexnější. Lidská společnost je od pradávna spojována snahou vytvořit prostředí, ve kterém panuje řád a mírové soužití lidí. (Knapp, 1995 str. 39) Proto je nutné, aby chování lidí bylo regulováno určitým systémem závazných norem. Tato závazná pravidla by však sama o sobě nestačila, nebylo by to nic platné je mít, pokud by nebyla vynucována. Proto je spojení s mocí a konkrétní sankcí velice důležité. Pravidla působí jako regulační systém pro společnost, který stanovuje pravidla chování a způsob ochrany při porušování těchto pravidel. Pro fungující společnost jsou klíčová. Regulační systém může mít různé formy, ale nejčastěji se s ním setkáváme v podobě normativního systému.

V současnosti díky čím dál větší propojenosti celého světa a komunikace jednotlivých společností a kultur dochází k harmonizování a změnám těchto pravidel. Příkladem jsou mezinárodní organizace a smlouvy, které se již nevztahují na jednu společnost, nýbrž na společností více. (Rubeš, 2005 str. 11) Pokud bychom si chtěli stanovit, co přesně znamená termín „norma“, V. Knapp, tvrdí, že norma je „v nejširším slova smyslu vyjádřením toho, co má být.“ (Knapp, 1995 str. 39). Norma znázorňuje, co

se očekává, od koho se jednání očekává a také, co se stane, pokud tato situace nenastane. Základem normy by měla být obecnost, přijatelnost společností a také sankcionovanost, ať již sankcí pozitivní či negativní. (Večeřa, 2002 str. 91)

Na to, co je norma, existuje podle Večeři mnoho úhlů pohledu.

- a) Norma je to, co je obvyklé a osvědčené
- b) Norma je to, co je přípustné
- c) Norma je to, co je žádoucí a správné (Večeřa, 2002 str. 89)

Normu můžeme chápat jako to, co je běžné a tedy normální. Normou nemusí být pouze něco, co je žádoucí a správné, normou ve společnosti může být cokoli i chování, které není prospěšné, správné či žádoucí. To, co není normální, se jeví jako nepřipustné, je to však jen díky tomu, že člověk se od své přirozenosti snaží začlenit a tím pádem kopíruje ostatní a kopíruje průměr.

V praxi se však můžeme setkat s tím, že norma splňuje více kritérií. Norma je tedy určitý zvyk i pravidlo. Pod pojmem norma si tedy můžeme představit různé druhy norem, které se vztahují na různé oblasti lidského života. Soubor těchto pravidel tvoří celý systém. Proto rozeznáváme různé druhy norem a jejich normativních systémů, například normy právní, zvykové, morální, politické, estetické, jazykové, ekonomické, etické, náboženské. (Večeřa, 1996 str. 91) Je proto důležité si uvědomit, že norma nabývá mnoho forem a podob. Pro hlubší porozumění je potřeba zkoumat alespoň konkrétní kategorii norem nebo určitou normu.

Zvláštní postavení mezi těmito normami zaujímá právo, normy právní jsou formálně publikovány a vynucování zajišťují orgány státní moci. (Knapp, 1995 str. 39)

Vedle práva, které zaujímá zvláštní postavení, máme ještě další neprávní systémy norem. Tyto normy jsou například normy morální, náboženské či zásady spravedlnosti a slušnosti. (Knapp, 1995 str. 39) V praxi jsou však všechny tyto normy provázané a vzájemně se ovlivňují. Právo však často zkoumáme odděleně, jelikož se liší svoji vynutitelností ze strany veřejné moci.

Do normativního systému patří i pravidla etiky, která používáme ve specifických povoláních, často jsou to právní nebo stavovské předpisy. Tato pravidla etiky nabývají forem právních předpisů, pokud jsou s nimi spojovány právní důsledky, pokud důsledky

spojovány nejsou, řadíme tato pravidla do systémů mimoprávních, příkladem mohou být třeba pravidla fotbalového utkání, tedy pravidla sportovní. (Prusák, 1985 str. 248) Je však důležité si uvědomit, že i mimoprávní systémy mají svoji důležitost a jsou vynucovány jinými způsoby.

Normativní systémy tedy můžeme dělit mnoha způsoby. Za nejzákladnější kritérium můžeme považovat jejich působnost územní, věcnou a osobní. Další kritérium může být forma, kterou nabývají a způsob, kterým jsou šířeny. Také to mohou být právní následky, které jejich porušení vyvolá a dále třeba, zda jsou normativní systémy autonomní nebo heteronomní, což znamená, zda je tvůrce odlišný od adresáta. Pokud ano, hovoříme o systému heteronomním, pokud se tvůrce s adresátem shoduje, jedná se o systém autonomní. Abychom mohli vymezit pojem společenské normy, je potřeba zprvu pochopit pojem normativního řádu.

Normativní řád je společností uznávaný systém pravidel, který se skládá ze způsobů chování a jeho následků za tyto chování. Dle Maxe Webera je tento řád tvořen sociálními normami a normativními očekáváními. (Večeřa, 2002 str. 149) Tyto normy a očekávání jsou úzce spojeny a nelze je oddělit. Weber zdůrazňuje korelativnost normy a očekávání určitého chování. Bez tohoto očekávání norma ztrácí smysl, je v podstatě prázdná jelikož ztrácí funkci.

Max Weber definuje normativní řád následujícím způsobem. Chování lidí v rámci sociálního útvaru nazývá sociálním vztahem, aby tento vztah však mohl existovat, je potřeba alespoň určitého dvoustranného jednání, např. přátelství či nepřátelství, dohody či neshody. Při tomto sociálním vztahu pak jeho účastníci mohou narazit na reakci druhé strany. Postupným vývojem těchto vztahů dochází k dotváření normativního řádu. Tento řád však existuje již při započetí sociálního vztahu, a proto není jeho produktem, nýbrž provázanou součástí. (Weber, 1998 stránky 154-172) Pokud skupina podřizuje své jednání tomuto sociálnímu schématu, vypovídá to o tom, že tento řád je nanejvýš platný. To znamená, že pokud lidé směřují při svém jednání k určitému cíli a své chování uvádí do souladu se sociální normou či řádem, stvrzují tím platnost tohoto řádu a jednají dále podle něj.

Korelativnost Weberova pojetí poukazuje na to, že normy nefungují jen pro jednotlivce, ale je k nim potřeba alespoň lidí dvou. Je to tedy produkt společnosti a ne jednotlivce.

Jak však ověřit platnost tohoto řádu? Další projev a důkaz platnosti tohoto řádu můžeme nalézt v tom, že porušení řádu se jedinec snaží zatajit. Jeho další a soustavné porušování může dále vést ke dvěma situacím, tou první je vyloučení jedince ze společnosti, byť jen morální, tou druhou je zneplatnění dosavadního řádu a nahrazení řádem novým. Bohužel, jak Weber uvádí, přesnou hranici mezi platností a neplatností řádu nelze vymezit, pokud nemluvíme o řádu právním. Legitimita normativního řádu vychází z víry v něj, která předpokládá alespoň částečnou znalost jeho základních hodnot a důvodů jeho existence. Weber často používá pojem konvence. Konvenci považuje za jistou společenskou dohodu, kdy jedinec jedná na základě svého vlastního vědomí a při porušení čelí následkům v podobě odsouzení od ostatních členů skupiny.

Vedle konvence mluví Weber také o mravu. Mrav chápe jako dlouhodobě zažité jednání. Považuje kritérium zažitosti za to, co odlišuje mrav od zvyku. Porušování mravních norem není sankcionováno systémově nadřazenou institucí. Pokud by začalo být sankcionováno, dostáváme se do sféry práva a nehovoříme již o mravu. Legalita řádu je pak odvozena od víry lidí v existenci těchto pravidel a víry v nadřazenost určitých lidí a v poslušnost, jak uvádí Weber. (Weber, 1998 stránky 154-172) Z tohoto pojetí jasně plyne, že utvoření řádu je podmíněno konsensem a vzájemným vlivem všech jedinců. Weber jasně odlišuje právo a ostatní normativní systémy. Víru v mrav a právo, víra v existenci těchto institutů je fundamentem, bez níž vše kolabuje. Všechny tyto instituty jsou založené na víře a konsensu.

2.2 Společenská norma

Zda je určité jednání společenskou normou či nikoliv, posuzujeme na základě dvou důležitých faktorů. Těmito faktory jsou známost a sdílenost.

Norma, aby mohla být považována za platnou, musí být skupinou či jednotlivci sdílena, pokud se norma týká pouze jednoho jedince, nelze ji považovat za společenskou. Faktor známosti se projevuje hlavně v tom, že norma je známa všem a o její existenci není pochyb.

„Krást se nemá, přesto se krade. Normy nepopisují svět, ale stanoví určité standardy toho, co má být. Existence normy, resp. její platnost, je jedna věc, splněnost normy je pak druhá věc.“ (Sobek, 2011) Norma a realita jsou dva různé pojmy, které se mohou velmi odlišovat. Norma je ideál, to k čemu směřujeme.

Obsah společenské normy vchází v platnost pomocí jeho osvojování členy skupiny, kteří tento obsah považují za vhodný k následování, tento obsah je pak dále očekáván od ostatních jedinců, toto nazýváme sdílením. Obsah normy je následován ze samozřejmých důvodů. Důvodem může být to, že se obsah osvědčil a je pro strany výhodné ho následovat, toto zažité chování se jednoduše stalo obvyklým. Z toho můžeme dovodit, že normativní chování se skládá z jedince, který má povinnost konat, jedince, který jednání přijímá, povinností obsažených uvnitř normy, následných sankcí při porušení normy a jako poslední, jedince či jedinců pověřených k potrestání při porušení normy.

Pokud norma splňuje podmínky časové a obsahové stability, to jest, norma se nemění ve své podstatě a v relativně dlouhém časovém období zůstává stejná, hovoříme zde o normě společenské. Díky tomu je možné jednání ve společnosti předvídat a jedinci ve skupině si sami utváří své společenské role. Na základě svých rolí se pak jednotlivý člověk začleňuje do systému.

„Sociální normu lze definovat různým způsobem. Představuje abstraktní vzor, který vymezuje určité hranice sociálního jednání. Je to standard sdílený členy sociálního

útvaru, vůči němuž jsou, jak je obecně očekáváno, konformní, a konformita ke standardu je vynucována pozitivními i negativními sankcemi.“ (Večeřa, 2002 str. 90) Večeřa tedy potvrzuje, že norma nemusí nutně představovat žádoucí prospěšné chování, jelikož zdůrazňuje danou konformitu.

Dále je třeba si uvědomit, že normalita a normativita nejsou totéž. Tyto pojmy se navzájem nekryjí, ba naopak. Porušování norem jakožto chování, které není normativní, je zcela normální projev jedinců uvnitř skupiny. A ukazuje se, že pro zachování skupiny a jejích norem je zcela zásadní. Nepovažuji to však za příliš problémové, jelikož odlišení těchto dvou pojmů je zřejmé.

„V tomto smyslu je například možné chápat i zločin jako cosi, co je ve společnosti zcela normální a co nám dokonce umožňuje jasněji spatřit hranice normativních struktur. Společnost nemůže bez těchto porušení sociálních norem reálně existovat. Struktury normativní, které zajišťují integritu a řád společnosti a jsou vždy výrazem určité sociální solidarity, se ve společnosti posilují mimo jiné i každou odchylkou od sebe samých.“ (Příbáň, 1996 str. 93) Chtěl bych dodat že, pravidla jsou vytvářena a pokud by nebyla konfrontována s realitou a problémy praktického působení byla by pro nás příliš vzdálená, je přirozené tato pravidla porušovat a zpochybňovat, abychom zjistili, zda doopravdy mají své právoplatné místo na světě.

„Kdykoli se základní hodnoty spolu dostávají do vzájemného konfliktu, lidé musí čelit skutečným morálním dilematům, přičemž neexistuje pouze jedna jediná správná odpověď, čemu dát v takové situaci přednost.“ (Sobek, 2011 str. 40) Sobek tvrdí, že teorie jediné Pravdy je mylná. Zastává hodnotový pluralismus. Pravidla jsou porušována a konfrontována. Jejich následný vývoj je rozhodnutím lidí, to jaké hodnoty převládnu, se nedá predikovat. Jisté je, že možností je více.

Sociální skupiny pracují s vlastním systémem norem a hodnot, který od svého začátku tvoří, mění a upravují. Tyto normy a hodnoty mohou být striktně stanovené nebo jen zvykově vžitě. Jsou to obecně uznávané způsoby jednání, které skupina považuje za správné. Hranice těchto jednání jsou dané. Určují, co by mělo být a jak by se mělo jednat, zda je například správné, aby se otec k matce choval tímto, či jiným způsobem. Stanovují, zda je toto chování přípustné a pokud ne, jaká sankce za něj náleží. Příkladů můžeme najít hned několik. Je to dodržování věrnosti mezi partnery, způsoby jak trávit volný čas, jak

vychovávat děti nebo jak se chovat u stolu. Všechny tyto normy jsou ostatními členy vynucovány a vycházejí z kulturních vzorů a konkrétních tradic. V těchto případech jsou zcela zásadní hodnoty, které slouží jako základ všech společenských norem. Jejich hlavní účel je uspokojení členů skupiny. Jsou to ideje, které byly předávány z generace na generaci a ve skupinách jsou rozmístěny do specifických žebříčků. Dle těchto žebříčků hodnot můžeme zkoumat povahu a druh dané skupiny. „Existují však též normy, které jsou s postoji některých členů skupiny neslučitelné. Každý člen skupiny má v podstatě tyto možnosti vztahu ke skupinovým normám: tolerance, asimilace, internalizace, deviace, pokus o korekci normy, odmítnutí normy a opuštění skupiny.“ (Bakošová, 1992 str. 38) Z čehož vyplývá, že každá norma je v průběhu času konfrontována různými druhy vlivu ze stran jejích adresátů. Bakošová rozděluje, jakým druhům vlivů může norma čelit, přičemž je důležité zdůraznit, že ať je vliv nebo postoj jedince jakýkoliv, jedná se o určitý druh komunikace a zpětnou vazbu, zda norma je validní či ne. Když dojde k opuštění skupiny z důvodu nesouhlasu s normativním systémem, jedná se také o určitý vliv na normu samou. Norma je dle mého názoru neustále konfrontována a vyzývána k tomu, aby prokázala svůj důvod existence.

2.3 Rozdělení společenských norem a trestů

Společenské normy se liší v mnoha ohledech. Základní rozdíl spatřuji v tom, zda se norma uplatňuje na celou společnost nebo zda se uplatňuje pouze na určitou skupinu jedinců. Dle tohoto měřítka můžeme zjistit, zda norma patří do skupiny norem univerzálních či norem partikulárních. Zároveň je potřeba si uvědomit rozdíl mezi normami partikulárními a individuálními, které nelze zaměňovat.

Normy individuální se vyskytují pouze v životě jednoho člověka a jsou odrazem norem univerzálních, jsou výtvorem určitého procesu individualizace univerzálních norem. Jedinec se střetává s normou a dle svých vlastních hodnot a představ si normu interpretuje a na základě toho pak jedná. (Keller, 2004) Keller tedy tvrdí, že individuální normy normami jsou. K tomu abychom vymezili individuální normu, potřebujeme, aby byla odrazem normy univerzální, tj. nějaké normy, která má větší dosah a působení.

Pokud hovoříme o normách partikulárních, jedná se o normy zájmových sdružení či profesních komor. Partikulární normy jsou výsledkem společenské rozmanitosti a pomocí nich můžeme podrobně zkoumat příslušnou skupinu. (Keller, 2004 str. 181) Je důležité si uvědomit, že Keller zdůrazňuje, že normy nemusí nutně obsáhnout celou společnost, neboť normy často působí na hodně adresátů, kteří však jsou členy určité skupiny.

Souborem těchto druhů norem vznikají obecné a partikulární řády. „Partikulární řády představují souvislosti norem, které se vztahují k určitým kategoriím jednotlivců, nepůsobí ve společnosti vedle sebe, vlastně se permanentně překrývají, prolínají a křížují. Znamená to, že každý jednatel patří podle svých biologických a sociálních určení do celé řady partikulárních systémů, které jsou výrazem existence a působení partikulárních řádů.“ (Řeháková, 1997 str. 23)

Řeháková tedy Kellerovo tvrzení potvrzuje. Zároveň podotýká, že řády se prolínají a jedinec tedy může být zasažen normami z různých řádů, což ukazuje provázanost těchto systémů.

Dle Miloše Večeři a jeho knihy *Základy psychologie práva* dělíme normy podle toho, jakou oblast upravují, tj. normy které upravují právo, morálku, estetiku či politiku, a dále ty normy, které něco zakazují nebo příkazují a nakonec formální a neformální, podle toho zda norma je někde pevně zaznamenána či se jedná jen o určitý zažitý způsob, který nemá pevnou formu. (Večeřa, 2002 str. 93) Jeho pojetí pomáhá pochopit, že norma může nabývat mnoha podob a druhů.

Pokud popisujeme normu, můžeme vždy narazit na základní znaky, které se objevují v každé normě a těmi jsou obecnost, zda je norma uplatňována na široký okruh případů, normativnost, zda norma působí jako určité pravidlo, společenská přijatelnost, zda společnost považuje normu za normu vlastní a podle ní i jedná, sankcionovanost, zda za porušení normy existuje nějaký trest. Sankcionování a sankce netřeba chápat jako negativní záležitost. Slovo sankce vychází z latinského *sanctio*, což znamená potvrzení, schválení. Sankce obecně znamená určitý následek za určité jednání. Různost sankcí v základu můžeme spatřovat v tom, zda je sankce pro autora chování kladná či záporná. Pokud je kladná, hovoříme zde o sankcích pozitivních. Může se jednat o jakoukoliv odměnu, pochvalu od nadřízeného, či jen nonverbální uznání od ostatních. Na druhé straně sankce negativní, mohou spočívat od nonverbálního odsouzení až po vyvržení společností na okraj. Toto obecně považují za důležitý jev, jelikož bez sankce se norma těžko zakotvuje.

Další rozdíl spatřuji v tom, zda je sankce formální, to znamená postup pro její udělení a její přesná forma je stanovená a nemění se. Opakem jsou sankce neformální, kdy sankcionování probíhá podle zažitých standardů. Formální sankce tedy budou ať negativní ve formě pokuty, ale i pozitivní ve formě udělení státního vyznamenání a neformální sankce jsou například ukončení přátelství ze strany druhých, jakožto negativní sankce a pozitivní například zvýšený zájem o vlastní osobu ze strany ostatních.

Další rozdíly můžeme spatřit v tom, zda je sankce vynucována psychicky nebo fyzicky. V současné chvíli je jediným subjektem oprávněným k fyzickým represím stát, přičemž tyto represe nemohou mít jiný než právní charakter. Jen jeho legitimní moc, která může být na jedinci uplatňována proti jeho vůli je v současné společnosti respektována a považována za rozumný kompromis. Proto v případě ostatních subjektů hovoříme o nátlaku a sankcích psychických, samozřejmě pokud opomineme nezákonné chování

v podobě fyzického útoku, který je reakcí na určité chování. Zde však opět nastupuje stát se svou sankcí a toto jednání se snaží eliminovat. Verbální nátlaky jakožto napomenutí nebo i verbální agrese jsou tedy sankce psychické, pokud by došlo k tělesnému kontaktu, přechází sankce do skupiny sankcí fyzických. Další skupinou sankcí jsou sankce ekonomické, které se ve své podstatě mohou krýt se sankcemi psychickými, jelikož ve svém základu působí na psychiku jedince.

Další rozdíl v sankcích můžeme spatřovat, zda přichází účinek zevnitř či z venku. Což znamená, že sankce dělíme na sankce vnější a vnitřní. Vnitřní jakožto výčitky svědomí a vnější pokud sankce přichází od subjektu odlišného od autora dotyčného chování. „Sankce vede k růstu sociální legitimacy normy v sociálním útvaru, sankce posilují a stmelují sociální společenství, jsou nástrojem sociální integrace, potvrzením oficiálních hodnot a norem a výsadního sociálního postavení určité sociální vrstvy.“ (Večeřa, 2002 str. 93) Z čehož usuzuji, že sankce je neopominutelná a velice důležitá část normy. Bez sankce norma ztrácí svůj význam i sílu. Je tedy zřejmé, že sankce je neoddělitelnou částí normy a slouží k jejímu ukotvení a stabilizaci ve společnosti.

2.4 Právní předpisy a společenské normy

Jak už je patrné, každý právní předpis, neboli právní norma je normou společenskou. Je tomu tak, jelikož právní normy upravují specifickou část lidského života. K definování právní normy nám pomáhá kritérium vynutitelnosti. Právní norma je norma, která je vynutitelná státem a za její porušení následuje formální negativní sankce, kterou vynucuje státem stanovená instituce. Tato definice není postačující, jelikož právní normy obsahují i chování, které bylo lidmi svobodně uznáno a které společnost nevnucuje ani nijak nepostihuje sankcí. Proto je třeba tuto definici rozšířit o tuto podmínku.

Právní normy v kontextu společenských norem chápeme pouze jako užší skupinu a svým obsahem budou vždy spadat do norem společenských, jsou to dynamické instituty, které v průběhu času vznikají, mění se a zanikají právě podle potřeb společnosti.

Právní normy můžeme od sebe odlišit dle toho, zda mají pro jedince pozitivní přínos, nebo zda jeho život komplikují a brzdí, Řeháková uvádí dělení na funkční, nefunkční právní normy a disfunkční. (Řeháková, 1997 str. 23) Je tedy patrné, že Řeháková vnímá normu jako něco, co může být vadné. Proto je důležité neustálé konfrontování normy. Jedině tak se zjistí, zda norma je potřebná či ne.

Proto je také nutné uvědomit si, že norma má ve svém základu sloužit lidem a její přínos je velice důležitý. Hodnotit právní normu můžeme pomocí sledování lidí a jejich reakcí na právní normu. Norma předepisuje chování, můžeme na ni pohlížet jako na příkaz stanovený jinými lidmi. Zásadní otázkou u právních norem je, zda je dosahováno účelu, pro který norma byla vytvořena.

„Všeobecně lze říci, že čím dále pokročila socializace jedinců nebo i skupin, tím více mají sklon niterně akceptovat, převzít úlohu, která je jim uložena. Nedostatečná socializace vyvolává nutnost opatřovat příkazy příslušného chování sankcemi.“ (Podgórecki, 1966 str. 25) Z čehož vyplývá, že to jestli norma bude akceptována, je vázáno na další podmínky, jako je vyspělost adresáta normy, proto si myslím, že norma musí být vytvářena vždy ve vztahu s adresáty a jejich požadavky.

2.5 Morální normy a společenské normy

Dle mého názoru jsou morální normy základem a předchůdcem norem právních. Co jsou však morální normy? Přesně popsat a definovat morálku a mrav je velice obtížné. Pro morálku a mrav nemáme přesně vyhrazená pravidla a společnost od společnosti se v této oblasti významně liší. V porovnání s normami právními morální normy postrádají na formalitě, ve většině případů nejsou kodifikovány a na jejich přesném znění se dá těžko shodnout, sankce za jejich následování či porušení se v mnoha případech také mohou lišit a předpovídat je lze jen zhruba. Základem morálního chování je ztotožnění jedince s morálními hodnotami skupiny. Pokud svým chováním následuje své individuální hodnoty, které jsou ve významném rozporu s celkovými hodnotami skupiny, nelze hovořit o morálním jednání. Stejně tak jako normy právní jsou i normy morální částí velké skupiny norem společenských. Rozdíl mezi nimi je ohraničen především právní kodifikací právních norem, ale nelze to chápat tak, že normy právní a morální nemají nic společného a fungují odděleně. Ba naopak, jejich vzájemné oblasti na sebe dopadají, prolínají se, a i když by normy právní měly vycházet z norem morálních a být s nimi v souladu, často to tak není, a pro normu právní z hlediska její legitimacy a relevance to nehraje roli. Normy morální nejsnadněji poznáme tak, že jsou to normy, které se snaží dotyčné jednání roztrždit do kategorie dobra či zla. Vidíme zde jasný dualismus, kdy společnost a její jedinci se snaží zaškatalkovat jednotlivé životní situace na stranu jednu či druhou a následně pak na tato jednání reagovat. Toto rozdělení je však velice složité, a jelikož to, co jednomu člověku v dané situaci připadá jako dobro, může být pro jiného tím největším zlem, a proto se v oblasti morálky a mravu často potýkáme s rozsáhlými diskuzemi, které neskončí, dokud lidstvo bude existovat. Na jejich odpověď budeme naivně čekat a přitom budeme svědky dalších a dalších sporů, které vycházejí pouze z toho, že ne všichni vyznávají stejné hodnoty a pokud ano, tak ne všichni těmto hodnotám dáváme stejnou prioritu. Nelze tudíž jasně odpovědět, co je dobro a co zlo, jelikož svět není černobílý. Potrat může v jednom případě znamenat zlo pro ještě nenarozené dítě, ale zároveň dobro pokud by se dítě mělo narodit do nelidských podmínek.

Takovýchto diskuzí a otázek lze nalézt nespočet a jednoznačná odpověď nikdy nalezena nebude. Narážíme zde totiž na problém, že jasná definice neexistuje, kodifikace není a lidé jsou různí ve svých postojích. V kontrastu s normami právními zde nikdy nebudeme mít pevnou oporu, jelikož naše jediná opora je náš vnitřní pocit. Právní normy jsou kodifikovány a v extrémním pojetí je nedůležité co obsahují, jelikož pokud to obsahují, tak je to předepsáno a musí se to plnit. Proto právní normou může například být, že všichni občané vstávají v sobotu v osm hodin ráno a nadšeně zpívají, kdežto posoudit, zda je to norma morální, by bylo nanejvýš těžké. Stejně tak jako morální normy samy o sobě, tak i jejich sankce se nesou ve stejném stylu. Jsou neurčité a je jich pestrá škála. Nejsou formální a můžeme je jen nejasně definovat, tudíž na určité jednání skupina zareaguje oceněním jedince a na protikladné jednání zareaguje opovržením. Definovat však přesně tuto reakci nelze, jelikož se může obměňovat. Vznik morálních norem je pozvolný a potřebuje delší čas než vznik norem právních, kde stačí legislativní procedura a norma vstupuje v život. Morální normy, jelikož vycházejí z kultur a tradic daného společenství, vznikají jako zvyky a postupně se rozšiřují dál mezi ostatní členy a od nich postupně na další generace, kdy posilují svoji pozici, až se konečně ustálí a můžeme je za morální normy považovat.

2.6 Systémy norem a jejich vztah

Ve společnosti můžeme najít celou škálu normativních systémů. Pokud se nad tím zamyslíme, společnost je na existenci těchto systémů v podstatě závislá. Společné pro tyto systémy je to, že jsou to způsoby regulace chování. Díky této regulaci společnost funguje a jde kupředu. Nutnost těchto systémů spočívá v tom, že člověk od pradávna funguje ve skupině, nikoliv sám. A proto určitý systém vládne už od počátku, kdy se člověk setkal s člověkem a začali spolu interagovat.

Základní systémy jsou právní, morální, dále pak systémy obyčejové či náboženské. Právní normativní systém se významně liší, a proto je třeba ho vnímat a posuzovat odděleně. V základu tedy všechny systémy regulují chování jedinců ve skupině, ale všem kromě systému právního v dnešní době chybí spojení se státní mocí. Toto spojení se státní mocí se významně projevuje ve dvou oblastech a to v oblasti formy a vynucování. Nelze však tvrdit, že ostatní normativní systémy toto spojení s mocí neměly nebo dnes nemají. Z evropské historie víme, že náboženství mělo velice silnou úlohu a silnou vazbu na moc. Tato vazba není minulostí a v některých státech se i dnes stále zachovává.

Právní systém jako celek a jeho jednotlivé normy mají předepsanou formu, která dává určitou jistotu a bezpečí, co je a co už není právní norma. Dále pak státní moc podporuje její dodržování následným sankcionováním, pro něž jsou vytvořeny státní instituce a působí v krajním případě i fyzickou mocí. To znamená, že pokud srovnáváme společenské systémy, právní systém vyčnívá ve své konkrétnosti a přesnosti ve formě. Neznamená to, že ostatní systémy nemají formu ani řád, znamená to pouze, že právní systém je vždy uznaný státem a stát ho svojí mocí uvádí v platnost. Jak víme, právní systém je spojený se státem a jelikož často tam, kde začíná území jednoho státu, končí území druhého, můžeme na různých místech narazit na různé právní systémy. Pokud se však držíme uvnitř státu jednoho, máme zde právní systém ucelený a vnitřně bez rozporu. Tento systém může být ovlivňován z vnějšku státu a to především vlivem mezinárodních organizací, je však celistvý a je spojován s tímto původním státem. To však neplatí ohledně ostatních systémů, kdy můžeme pozorovat, že na území jediného státu funguje více skupin, které mají například morální systémy v přímém protikladu. Tento protiklad

může vzniknout i ve vztahu se systémem právním. Mělo by však platit, že morální systém funguje jako základ a potřebné minimum systému právního. Pluralita společenských systémů není nic neobvyklého, a dokud nedochází k vzájemným konfliktům, je pro společnost důležitá a obohacující.

3 Morální norma

3.1 Morálka

Morálka je velice obtížně definovatelný pojem. Nespletme se však, pokud řekneme, že morálka je soubor nároků a požadavků. Stejně tak jako normy samotné tak i morálka se značně liší napříč společenskými skupinami. To, co někde může být považováno za nemorální je na jiném místě naprosto běžné. O morálním jednání hovoříme, pokud z hlediska těchto nároků a požadavků ob stojí, pokud neobstojí, hovoříme o chování nemorálním. V současnosti se často můžeme setkat s pojmem etika a morálka v situacích, kdy jsou používána obě slova jako synonyma. To z určité části je a není pravda. Pokud bychom obě slova zkoumali z etymologického hlediska, dospěli bychom k závěru, že to synonyma jsou.

Jelikož etika pochází z řeckého slova „éthos“ a morálka z latinského slova „mos“, oba tyto výrazy mají z tohoto hlediska stejný význam. Vědecká komunita se však shoduje v tom, že pojem etika používáme pro označení vědy pro zkoumání morálky. Morálka pak je předmětem této vědy, tedy etiky. (Machalová, 2008 str. 54)

Tato určitá nejednoznačnost v pojmosloví nepřidává těmto pojmům na jasnosti a tím, že pojem morálka popisuje lidské chování, jakožto velice složitý produkt lidské činnosti, nepodaří se nám nikdy dospět k přesné definici. Obecně lze však říci, že morálka je soubor nároků a požadavků na lidské chování. To, jaký je obsah těchto nároků a z čeho tento obsah vychází, je otázka další. Je však jisté, že tento obsah se může výrazně měnit. „Pojem morálky tedy označuje skutečnost, že společenským vztahům je vlastní přirozený řád, tzn. jsou uspořádány na základě vžitých pravidel a zvyků, které mají formu morálních norem a smyslem fungování morálních norem je vytvářet dobré, pozitivní mezilidské vztahy.“ (Machalová, 2001 str. 32) U Machalové tedy vidíme velice pragmatický přístup, je potřeba, aby jednotlivá norma měla svůj vlastní cíl a ten naplňovala.

Pokud se soustředíme na morálku a ne etiku, již víme, že pochází ze slova „mos“, v množném čísle „mores“. (Machalová, 2001 str. 40) Slovo „mos“ můžeme překládat různě, například jako zásadu nebo způsob, ale také jako zvyk, obyčej a mrav. (Kucharský,

1957 str. 354) Zde je vidět, že již od počátku tohoto slova, neslo toto slovo podobný význam, jako má dnes.

Mravnost a morálku chápeme jako oblast, kterou hodnotíme z hlediska etických hodnot, což znamená, že máme určitá měřítka hodnocení, které aplikujeme. Mravy jsou ustálený způsob jednání jedinců v rámci určité skupiny mezi sebou navzájem. Toto jednání začíná jako individuální akt a postupem času nabývá formu obecně uznávaných, ale právem nevynucovaných pravidel. (Bartošek, 1994 str. 187) Bartošek tedy akcentuje zažitost a postupné přijetí morálních norem, protože dle jeho pojetí je třeba přijetí většinou skupiny.

Příkaz a zákaz je podmínkou normativnosti, tyto normy pak slouží k regulování systému, nazýváme je proto systémem regulativním. (Knapp, 1995 str. 48) Knapp vidí jako hlavní prvky normy její příkaz či zákaz, od toho odvozuje, že norma slouží k regulaci chování. Machalová však odlišuje normy morální od norem právních. Tvrdí, že pravidla morální se však nestávají součástí systému právního, jelikož jim chybí vynutitelnost ze strany státu. Morálku tedy chápeme „jako normativní jev, systém morálních norem, na základě kterých dochází k utváření více či méně dobrých mezilidských vztahů.“ (Machalová, 2008 str. 54) Machalová tímto tvrzením dále rozvíjí svůj pragmatický přístup, je důležité si uvědomit, že výsledný produkt norem je to nejdůležitější.

Morálka je tedy institut, který se vztahuje na lidské jednání. Z hlediska obsahu morálky můžeme rozlišovat toto dělení:

- a) Morální jednání – činnost vycházející z vůle člověka, bez očekávání podobného jednání
- b) Subjekt morálky – člověk, který jedná na základě morálních či nemorálních pravidel
- c) Systém norem – ucelený soubor morálních pravidel
- d) Cíl jednání – tvorba stavu ve společnosti, kdy může každý jedinec svobodně rozvíjet sám sebe tak i společnost (Machalová, 2008)

Morálku tedy vnímám stejně jako Machalová, jako určitou kvalitu jednání v mezilidských vztazích. Morálka nepředstavuje absolutní dobro či nějaký vyšší cíl.

Jedná se o určitou úroveň dvoj či vícestranné komunikace, která důsledkem svobodné volby člověka nabývá požadovanou kvalitu. (Machalová, 2001 stránky 54-56) Což tedy znamená, že morálka není záležitostí jednoho člověka, ale hodnotit ji vždy můžeme až ve vztahu k druhým.

Člověk má tedy ve svém jednání na základě své svobodné vůle možnost volby jednat morálně či nemorálně, pokud jedná nemorálně, v některých případech zde nastupuje právo jako další regulativní systém. (Machalová, 2008 str. 33). Dle Machalové tedy tyto systémy fungují paralelně spolu a vzájemně se doplňují. Chci dodat, že jeden bez druhého by nemohly existovat. Morálku však považuji za systém základní v porovnání s právem.

Tím se dostáváme k závěru, že pokud člověk chce pospolu existovat s dalšími lidmi, je potřeba, aby své chování podřizoval pravidlům a tím pádem určitému systému. Těchto systémů může být více, a pokud bereme v úvahu dva základní z nich a to morálku a právo, je zřejmé, že nejsou zcela shodné a tím pádem se mohou jevit izolovaně. Není to však žádoucí a pro vývoj těchto systémů i vývoj společnosti je zásadní, aby morálka a právo čerpaly vzájemně jeden z druhého. (Machalová, 2001 str. 28) Machalová ve svém pojetí tedy často zdůrazňuje neoddělitelnost těchto dvou systémů, jejich vzájemný vliv a také to, že jeden z druhého vychází. V praxi se pak setkáváme s nejrůznějšími druhy propojení morálky i práva. Tyto dva systémy se vzájemně ovlivňovat vždy budou.

3.2 Kategorie morálky

Lidské chování můžeme hodnotit a do jednotlivých kategorií ho řadit jako dobré, špatné, spravedlivé či nespravedlivé. Kategorie dobra a zla je rozhodně kategorií nejdůležitější a také nejdiskutovanější. Chování, které považujeme za dobré je podporováno, je mravné a jedinec za něj obdržuje pozitivní sankci, naopak chování, které je zlé, je nemravné a společností je zapuzováno pomocí negativních sankcí. Dobro chápeme jako kategorii, která je nadřazená všemu ostatnímu, pojetí a interpretace dobra je však samotná disciplína, ale všichni se na definici dobra také nikdy neshodneme.

„Hedonistická motivace jednání spočívá v tom, že lidé jsou ve svém rozhodování puzeni touhou po potěšení a strachem z utrpení.“ (Sobek, 2011 str. 504) V dřívějších dobách se vysvětlení dobra výrazně lišilo. Hédonismus vysvětluje dobro jako něco, co nám působí potěšení, to znamená, že jednoduše to, co je libé, je i dobré. Zlo je tedy něco, co nám způsobuje nepříjemný stav. Toto pojetí se však časem opustilo a v dnešní době chápeme dobro a zlo spíše v kontextu s celkovým prospěchem společnosti. Netvrdíme tedy, že pít alkohol a užívat drogy je dobré, jelikož je to pro společnost neprospěšné a nebezpečné, hédonismus se však se svojí definicí tomuto pojetí života nebrání.

„Všimněme si, že klasický utilitarismus se zajímá jenom o celkový součet užitek ve společnosti. Otázku, jak mají být tyto užitky ve společnosti rozděleny, aby to bylo sociálně spravedlivé, ponechává otevřenou.“ (Sobek, 2011 str. 503) Dnešní pojetí dobra jako synonymum prospěšnosti pro celou společnost nazýváme utilitarismem. Tento utilitarismus zohledňuje okolí, ale dbá i na jedince, kterému doporučuje, že dobré je to, co přispívá k jeho dlouhodobému štěstí, kategorie příjemnosti a nepříjemnosti zde není podstatná, protože ne vždy je to, co je příjemné i prospěšné jedinci z dlouhodobějšího hlediska. Typickým příkladem je již zmiňovaný alkohol a ostatní omamné látky.

Utilitarismus je od dřívějšího pojetí velice odlišný také tím, že „akceptuje dokonce takové činy jako morálně dobré, které normálně posuzujeme jako zavrženíhodné. Justiční vražda je dobrá, když má odstrašující účinek na miliony lidí.“ (Weinberger, 1995) Toto hraniční pojetí dobra a zla ilustruje, co utilitarismus považuje za nejdůležitější hodnoty a

tím je prospěch a štěstí většinové společnosti. Weinberger toto pojetí ilustruje tímto extrémním případem.

„V malém městě vedle sebe žijí v permanentním napětí dvě vzájemně nepřátelská společenství. Některá žena je znásilněná a příslušníci jejího společenství hrozí krvavou mstou. Šerif, aby uklidnil dav a zabránil velkému krveprolití, falešně obviní a odsoudí nevinného člena druhého společenství, který se v té době náhodou objevil poblíž místa znásilnění. Utilitarismus může takové jednání morálně ospravedlnit, protože menším zlem se odvrací mnohem větší zlo. Naše intuice o tom, co je spravedlivé, se proti takovému přístupu vzpírají. Z intuitivního hlediska je snad ještě akceptovatelné, abychom obětovali nevinného člověka v zájmu společnosti jako celku v extrémní situaci obecného ohrožení, jenomže utilitarismus činu se na takové extrémní situaci neomezuje. Utilitarismus činu znamená, že je morálně správné, aby byl potrestán nevinný člověk, kdykoli společenský užitek, který z tohoto potrestání plyne, je alespoň o trošku vyšší, než když onen nevinný potrestán není.“ (Sobek, 2011 str. 507) Je nutné si uvědomit, že jakýkoliv normativní systém má vždy své chyby. Jakýkoliv extremismus přináší velkou nespravedlnost. Tento příklad je pouze ilustrací toho, jak utilitarismus vnímá dobro a zlo.

J. S. Mill tvrdí, že mravně dobrým je to, co činí člověka šťastným z dlouhodobého hlediska, analyzuje pocit štěstí do hloubky a nabádá, abychom pociťovali štěstí ostatních i jako štěstí vlastní. Podporování cizího štěstí je tedy dle J. S. Milla mravně dobré. Mill zdůrazňuje, že v každém člověku působí řada různých mechanismů, které se projevují přirozeným soucitem, tyto poznatky vedou k závěru, že mravní chování je prospěchem pro celou společnost. Mill klade důraz na sociální stránku všech těchto mechanismů, vychází totiž z předpokladu, že člověk se rodí do organizovaného společenství dalších lidí, účastní se mnoha společných úkolů a s ostatními jedinci má i společné cíle a díky tomu je zvyklý dávat těmto společným cílům přednost. Absolutní poznání, co je pramenem všeobecného dobra, je však nedosažené a jednotlivé pohledy se liší, především při této otázce záleží, k jaké ideové škole se přikláníme.

Co je spravedlivé, a co je nespravedlivé je neméně důležitá kategorie. Řadíme ji hned na druhé místo za kategorii dobra a zla. Tato kategorie je pro nás zvláště zajímavá, jelikož je významně spjata s právem samotným a s právní vědou. To, co je spravedlnost, je otázka, na kterou většina z nás má nějakou odpověď, v konkrétních případech dokonce

i přesně víme, co je v této situaci spravedlivé a co ne, problémem je, že ne vždy tyto představy lidí ostatních jsou v souladu s představami, které máme my. Univerzální definice spravedlnosti neexistuje, nelze definovat obecně a absolutně, co spravedlnost opravdu je. Pojem spravedlnost je tedy možné chápat jako termín, který má mnoho významů a podob. Existuje velké množství definic tohoto pojmu. Tyto definice se liší, ale ve většině z nich zůstává jeden prvek stejný a tím je rovnost.

Aristoteles ji vnímá dvěma způsoby a to rovnost chápanou jako rovnovážnost a také rovnost jako rovnost v rozdělování. Na základě těchto úvah pak rozlišuje spravedlnost diortotickou, která spočívá v náhradě za určitou nerovnost a pak spravedlnost distributivní, která spočívá v rovném a spravedlivém rozdělení statků. (Knapp, 1995 str. 87) Z tohoto pojetí je jasně vidět, že i teoretikové, kteří prosazují boj za spravedlnost si uvědomují, že absolutní spravedlnost není možná.

H. L. A. Hart spatřuje spravedlnost ve stejnosti rozhodování, stejné případy by tedy měly nést stejné následky a různé případy následky různé. Do protikladu k této teorii se staví J. Rawls, který spatřuje spravedlnost ve vztahu ke společnosti ve dvou principech. První princip je založen na tom, aby každý jedinec měl co nejširší spektrum osobní svobody a toto spektrum bylo zaručeno všem ostatním bez výhrady. Druhý princip pak vnímá jako svévolnost nerovnosti. Nerovnost není určena lidmi a jediná nerovnost určená lidmi, kterou je možno akceptovat je nerovnost, která působí ku prospěchu všem a za předpokladu, že její dosažení je přístupné pro všechny. Všechny tyto koncepce se tedy soustředí na to, aby všem jedincům bylo dopřáno to, co jim patří a nikdo nebyl připraven o to, na co má právo. Hart a Rawls se tedy staví do určitého protikladu, jelikož oba vnímají spravedlnost odlišně. Hart nepovažuje za špatné určitý zásah třetích osob, kdežto Rawls si zakládá na co největší osobní svobodě.

Třetí významnou kategorií je kategorie čestnosti a nečestnosti. Základem této kategorie a definice tohoto pojmu je mínění lidí okolo a také mínění individuální. Jednotlivé právní systémy a právní normy upravují otázky cti různě. Můžeme se však shodnout, že v každém právním systému bychom našli alespoň nějaké normy touto problematikou se zabývající. Pojímání cti se samozřejmě mění v čase a to, co bylo dříve nečestné je dnes běžným chováním, které projde bez povšimnutí. Typické normy upravující toto téma jsou normy ohledně získávání čestných titulů a k jejich protikladu

nesmíme zapomenout i normy trestního práva upravující jejich ztrátu. Morální kategorie jako komplexní otázka není téma, které by se dalo obsáhnout v několika odstavcích. L. L. Fuller rozděluje morálku z hlediska požadavků, které na své adresáty klade. Rozlišuje morálku na morálku povinnosti a morálku aspirace. (Večeřa, 2008 str. 24) Morálku aspirace chápe jako morálku vztahující se na snahu člověka o dobrý život a naplňování jeho vlastních cílů a uplatňování jeho schopností. Morálka aspirace tedy popisuje vrcholné prvky lidského života. Morálka povinnosti naopak stanovuje základní bariéry, bez kterých by společné soužití nebylo možné. Morálka povinnosti působí univerzálně, tzn. každý člověk je jí zavázán. Morálka povinnosti je tedy například morálka Starého zákona, Normy desatera a další. Jejím typickým znakem je tedy něco zakazovat a v menšinových případech i něco přikázat. Nesoustředí se tedy na člověka a na naplňování jeho vlastních zájmů, schopností a cílů jako morálka aspirace. Morálka povinnosti pouze kritizuje za neplnění základních povinností. Nový zákon je zase příkladem morálky aspirace, kde si můžeme všimnout například lásky k bližnímu svému, kde je dán důraz na to, čeho se má dosáhnout, není zde řečeno jakými prostředky a nic se nepřikazuje nebo nezakazuje.

Kategorie morálky slouží k hodnocení jednotlivých činů, jsou pro nás prvním vodítkem při kategorizaci jednotlivých skutků. Morálka jako systém společenských norem působí na všechny jednotlivce společnosti. Proto se na ni můžeme kdykoliv obrátit a při hodnocení a porovnávání s ostatními normativními systémy je dobrým vodítkem, jelikož je velice univerzální.

3.3 Struktura systému morálních norem

Morálka jako systém norem morálních působí univerzálně. Z hlediska její osobní působnosti jí vnímáme jako systém obecný, který dopadá na každého člověka bez rozdílu. Na nás na všechny tedy působí morální normy. Morálka jako celek však není vnitřně jednotná a proto na každého morální normy působí, ale ty normy, které působí na určitou část společnosti, nemusí nutně působit i na ostatní. Pokud tuto množinu budeme neustále zužovat, na konci se dostaneme až k jednomu konkrétnímu člověku. Ty normy, které působí na konkrétního člověka, pak považujeme za jeho individuální svědomí či morálku.

Strukturu obecné morálky dělíme na:

a) Názory, ideje a představy

Názory, ideje a představy o tom, co je čestné, dobré a správné. Toto morální vědomí charakterizuje jednotlivce a představuje jeho žebříček hodnot.

b) Standardy chování a postoje

Tyto standardy chování a postoje pomáhají jedinci v orientaci v životě i v konkrétních situacích.

c) Zvyky, obyčeje a mravy

Zvyky, obyčeje a mravy se vyvíjejí spontánně. Jsou však charakterizovány svou dlouhodobostí při užívání.

d) Normy

Morální normy stanovují konkrétní pravidla a vzory chování. Morální normy můžeme dělit na psané tak nepsané. Psané morální normy jsou například mravní kodexy lékaře či advokáta. Nepsané morální normy se pak neliší tolik od mravních zvyků či obyčejů, v některých případech mají i právní formu, pokud právo s nimi spojuje právní následky. Morální normy tedy mohou být obsaženy přímo v normách právních, a nebo na ně normy právní odkazují, typickým příkladem jsou požadavky právních předpisů jednat v souladu s dobrými mravy.

e) Vlastní jednání jedince

(Večeřa, 2008 str. 30)

Všechna tato dělení považujeme za platná, je však důležité si uvědomit, že všechny morální hodnoty, obyčeje i zvyky se mohou lišit dle společnosti a místa, kde se vyvíjely. Nezáleží však na společnosti, pokud se jedinec odchýlí svým chováním od pravidla, bude následovat sankce a společenský tlak motivující provinilce k nápravě a návratu k předešlému stavu. Morální zvyk chápeme tedy jako určité ustálené jednání, které má opakující se charakter a je užíváno dlouhodobě, není za něj však stanovena sankce. Tyto zvyky se mohou přetransformovat na zásady či příkazy. Tyto zásady a příkazy pak spadají do kategorie morálních norem.

3.4 Mechanismy uvnitř morálních norem

Pokud jednatel poruší morální pravidlo, nastupuje trest v podobě sankce. Podoba této sankce může být různá, nejčastěji to bude odsouzení či opovržení ze strany veřejnosti a okolí. Tento druh sankce řadíme mezi sankce vnější. Sekundární sankce přichází z vnitřku, touto sankcí jsou výčitky svědomí. Pokud se morální pravidlo vyskytuje v jiné formě i v jiném normativním systému, existuje i trest z tohoto systému podle tohoto dalšího pravidla.

Při sankcionování nežádoucího chování hraje významnou roli již zmíněný institut veřejného mínění. Veřejné mínění je určitý soubor názorů, hodnocení a soudů, ale i představ o realitě. Tento soubor spojuje většinovou společnost a vyskytuje se u všech jedinců jednotlivě. Veřejné mínění tedy vyjadřuje určitý vztah společnosti k dalším skutečnostem, jsou to požadavky. Tento druh sankcionování a regulace chování je velice účinný, protože člověk jako bytost společenská si uvědomuje, že to nejhorší, co by se mu mohlo stát, je vyloučení ze společnosti. Proto u každého z nás funguje nespočet mechanismů, které nás neustále nutí kontrolovat, co si o nás druzí myslí a zda to nebo ono chování je přijatelné nejen pro nás, ale i pro ostatní. Úroveň veřejného mínění se samozřejmě liší u každé společnosti. Tato úroveň vychází s průměrné vzdělanosti, mravnosti a dalších faktorů dané společnosti. Problematiku veřejného mínění rozebírá například Bláha ve svém díle *Ethika jako věda*. Zdůrazňuje, že veřejné mínění je jeden z nejvýznamnějších vlivů na jedince ve skupině.

Mechanismus veřejného mínění funguje na jednoduché bázi schvalování či odsuzování. V praxi se pak setkáváme se schvalováním či odsuzováním různých témat, například schválení či odsouzení vlády, trestu smrti, interrupce, skupiny lidí, skupiny politiků, jednotlivých politiků. Jak je vidět, schvalovat a odsuzovat může společnost velice obecné záležitosti jako například politiku USA, ale také velice konkrétní činy jako například jednání kriminálního v konkrétním případě. Jedinou podmínkou zde je, aby dané téma, daná záležitost nabylo dostatečné známosti a získala tedy formát veřejného mínění. Odsouzení ze strany mnoha lidí tedy ještě neznamená, že tento názor můžeme interpretovat jako veřejné mínění. Toto bývá častým problémem jednotlivých pokusů

získání informací z veřejného mínění, jelikož za ideálních teoretických podmínek bychom museli získat názor všech lidí, což je samozřejmě nemožné a proto vybíráme náhodný vzorek jedinců z různých skupin a různých míst. Ne vždy však tento výběr splňuje ono kritérium náhodnosti. Presentované veřejné mínění může být značně zkreslené. Zároveň je dobré si uvědomit, že veřejné mínění je silný a mocný nástroj, ne vždy však působí správně. Stává se, že veřejné mínění neprávem odsoudí čin na základě zkreslených informací.

Nelze však popřít, že veřejné mínění má nad námi velikou moc, tam kde si uvědomujeme, že velký počet lidí je svědkem našich činů, upravujeme svoje jednání. Příkladem může být vrcholové sportovní utkání, kde sportovci před zraky lidí podávají lepší výkony než při tréninku v soukromí. Je proto evidentní, že přítomnost ostatních je pro člověka velkým motivátorem.

Druhá možnost sankcionování jsou již zmíněné výčitky svědomí. Ty jsou ryze subjektivní a těžko lze stanovovat nějaká absolutní pravidla. Zásadním zde je jednotlivcovo přesvědčení, motivace a jeho vnitřní hodnoty. Vyvolaný pocit viny pak ovlivňuje jeho rozhodování ve všech situacích. Motivace, proč se lidé chovají v souladu s právem, je různá, často to bývá soulad i kolize několika motivů, Maršálek ve svém díle Právo a společnost zmiňuje především potřeby, zájmy jednotlivce, zvyky, strachy ze sankcí či z veřejného mínění nebo morálku a hodnoty s ní spojené.

Nelze přímo říci, která z těchto motivací je silnější, je však jasné, že každý člověk bude motivován trochu jiným způsobem nebo kombinací těchto způsobů.

3.5 Etika

Jak už jsem uvedl, pojem morálka není pojem jednoznačný. S tímto pojmem je svázán pojem etika, jako vědní disciplína zkoumající morálku. Pojem etika můžeme však vykládat i jako určitý soubor pravidel či principů, vztahující se na různé druhy lidské činnosti. Proto se v praxi často setkáme s pojmy jako lékařská či soudcovská etika. Etika zkoumá morálku a to především z hlediska původu morálky, její podstaty a důvodů existence. Je to jedna z nejstarších věd a odpradávná je součástí filozofie, konkrétně filozofie praktické.

Etika je tedy jedna z částí antické filozofie. Ve vztahu s filozofií právní zaujímá však jiné postavení a to postavení nadřazené, jelikož etika je vědou, ze které právní filozofie vychází. Při hledání odpovědí na zásadní otázky by právní filozofie měla obrátit svoji pozornost na etiku, kde tyto odpovědi může nalézt. Názor na etiku nám prezentuje Kant: „Co můžeme vědět? Co máme činit? V co můžeme doufat? Druhá otázka je základní etickou otázkou. Je to ta forma etického tázání, jež chce víc, než pouhé poznání skutečnosti, přitom však chce méně než to, k čemu vzhlíží lidská touha a doufání.“ (Hartmann, 2002 str. 23) Hartmann tedy popisuje etiku jako něco, co stojí mezi lidskou nadějí či touhou po naplnění a způsoby poznávání reality. Dle Hartmanna tedy etika nevysvětluje, jak realitu poznáváme či k čemu by člověk měl směřovat a v co by měl doufat. Etika vysvětluje, jakým způsobem přemýšlet, abychom zjistili, jak se chovat.

Bylo by naivní obracet se na etiku, jako na absolutní učení, které nám v těžké situaci pomůže rozhodnout. Etika neříká, co a jak dělat a co si o událostech myslet. Etika hotové soudy nepředkládá, učí nás spíše, jak soudit, než co si myslet. Dává zdravý základ, z kterého je možné vycházet, pokud hledáme odpovědi na složitější otázky. Proto etika neodpovídá na otázku, co máme činit, odpovídá však na to, jak se zamýšlet, abychom ke správnému závěru došli sami.

3.6 Kategorie etiky

V etice můžeme rozeznávat několik základních směrů. Kodexově orientovanou morálku, která vyznává, že dobré je to, co je v souladu s předepsaným, dále pak teorii smlouvy, která je založena na tom, že pravidla si lidé vytvářejí sami, deontologické etické systémy, které dávají nejvyšší hodnotu úmyslu daného jednání, teleologické systémy, které považují výsledek jednání za nejdůležitější prvek. Proti tomu je možné postavit egoistické teorie, které veškerou etiku popírají a tvrdí, že člověk zohledňuje pouze vlastní prospěch, sem patří také postmoderní reflexe, které nepřijímají pravidla a jejich závaznost univerzálně, existenciální analýzy, která odmítají pravidla a prosazují spontánnost a autenticitu, dále ekologické analýzy, které etiku berou jako prvek, který by se měl aplikovat i mimo lidský svět.

J. Popelové rozlišuje několik kategorií, jsou to především kategorie zabývající se cílem, hodnotami, normami, odpovědností či svobodou atd. Tyto kategorie jsou objektivní částí, dále pak rozlišujeme část subjektivní, která naopak zkoumá vědomí, návyky, city, rozhodování či charakter. (Popelová, 1962 str. 328) Všechny tyto kategorie nám pomáhají pochopit pojem etiky a také jsou důkazem, jak různorodý tento pojem je. Pohlížet na etiku je tedy možné z mnoha úhlů.

3.7 Morálka a její základy

„Pravá morálka je jen jedna: musí být pro všechny obyvatele stejná. Je-li člověk všude tentýž, má-li všude tutéž povahu, tytéž sklony, tytéž tužby, pak při studiu člověka a jeho stálých vztahů k bytostem jeho druhu objevíme bez potíží jeho povinnosti k sobě i druhým. Vycházíme-li z člověka samotného, objevíme snadno morálku, která mu vyhovuje. Tato morálka bude pravdivá, uvidíme-li člověka takového, jaký je. Svým povinnostem bude rozumět, budou-li přiměřené jeho povaze. Tehdy principy morálky budou jasné a vytvoří systém, který bude možno dokázat jako aritmetiku nebo geometrii.“ (Holbach, 1960 str. 7) Toto Holbachovo pojetí morálky, může někomu připadat jako extrémní. V jeho pojetí však spatřujeme Holbachovu myšlenku stanovit morálku, jako něco absolutního, něco co se nemění na základě prostředí nebo společenské skupiny. Holbach tedy tvrdí, že morálka ovlivněná vnějšími vlivy zůstává v jádru vždy stejná a je stejná pro každého člověka na jakémkoliv místě a v jakoukoliv dobu.

Domnívám se, že Holbach opomíjí lidskou povahu a přirozenost. Souhlasím s tím, že člověk je všude stejný, ale je třeba si uvědomit, že člověk je v první řadě bytost přizpůsobivá, proto je tak úspěšná. Díky tomu víme, že člověk se na různých místech a v různých situacích chová zcela odlišně. Není proto možné si myslet, že existuje něco jako univerzální morálka, která by byla aplikovatelná vždy a všude.

T.Machalová zdůrazňuje odlišné aspekty. Považuje morální chování za chování, kdy jedinec má možnost výběru chovat se morálně či nemorálně a ze své svobodné vůle se rozhoduje pro chování morální. Machalová zdůrazňuje také nreciproční charakter tohoto jednání, což znamená, že jedinec se nerozhoduje na základě očekávání stejně přívětivého jednání. Výsledek jednání jsou podle T. Machalové dobré mezilidské vztahy. Hodnocení dobra a zla bývá často komplikované, jelikož je velice relativní. Z tohoto důvodu je třeba se zaměřit na cíle jednání a ne na jednání samotné. Tyto cíle nám pak pomohou poznat, zda dané jednání je či není morální.

„Žijeme v liberálně demokratické společnosti, ve které se pluralita koncepcí morálky nevnímá jako úpadkový jev, ale naopak jako projev zdravé rozmanitosti. Požadavek na hodnotovou jednotu společnosti si spojujeme spíše s totalitními

režimy.“ (Sobek, 2011) V dnešní době připouštíme možnou neshodu v různých tématech. Jedním z těchto témat je morálka.

Považovat určitá jednání za morální či nemorální bez toho, abychom zkoumali jejich cíle a motivace je nesprávné. Člověk, který se na první pohled chová morálně, nemusí být morální, jelikož může být k tomuto jednání donucen. Opravdu morální chování tedy vzniká, pokud jedinec má na výběr a samostatně a dobrovolně volí možnost morální.

3.8 Charakteristika normy

Norma jako základ a stavební prvek všech systémů je pravidlo, které konkretizuje hodnoty, ke kterým se vztahuje. Znamená to tedy, že z obecných hodnot, které by bylo těžké aplikovat a vynucovat, norma prezentuje praktický způsob, jak se chovat. Všem těmto příkazům se člověk podrobuje na základě svobodné vůle a tyto příkazy vstupují v platnost až momentem akceptování většinou skupiny. „Měřítkem čistě morálního posuzování praxe je svědomí jednajícího. Morální dobro je tedy definováno jako to, co je ve shodě se svědomím, morální zlo jako to, co svědomí odporuje. Morální kvalita přitom záleží ve smýšlení jednajícího. Co se mravnosti týká, tak jako měřítko na této rovině funguje sociálně platný étos se svými normami, tedy to co je mravem v určitém sociálním kontextu. Posuzujeme-li praxi z tohoto hlediska jako mravnou nebo nemravnou, posuzujeme její shodu se sociálně přijímanými normativními standardy. Mluvíme-li o správném nebo bludném svědomí, posuzujeme subjektivní přesvědčení svědomí z hlediska této konformity neboli shodnosti s normou.“ (Anzenbacher str. 110) Anzenbacher ještě rozlišuje, zda chování je morální ve vztahu ke svědomí jednotlivce a dále pak zda je morální i ve vztahu k většině a ve vztahu k normě. Zdůrazňuje tedy, že jednání, aby bylo opravdu morální, musí být morální ve vztahu k normě. Pokud je jednání morální pouze ve vztahu ke svědomí jedince, ale není morální z hlediska normy a většiny skupiny, popisuje Anzenbacher tento jev jako bludné svědomí.

Morální úroveň společnosti posuzujeme právě podle toho, zda své morální hodnoty dodržuje a zachovává. T. Machalová zároveň tvrdí, že pravá morálka se

projevuje až v jednání jedince či skupiny. Otázkou však zůstává podmínka reciprocit, která je předmětem sporů mnoha autorů. Problém spočívá v tom, zda morálka a její hodnoty jsou závislé na dodržování stejných pravidel. Reciprocita spočívá také v tom, že ostatní lidé musí dodržovat stejnou míru morálních vlastností a požadavků, pokud ji dodržují já. Pokud bychom tvrdili, že reciprocita je základem morálky, popřeli bychom morálku jako takovou a snížili bychom ji na úroveň určitého vypočítavého chování hledajícího benefity. Zároveň je nutné zmínit, že morálka skupiny je přímo svázaná s morálkou jednotlivých členů, dá se tedy očekávat, že společnost s vysokými morálními základy bude mít vysoké nároky na morálku jedince. Vzájemné vynucování pak probíhá, jak již bylo dříve zmíněno pomocí neformálních sankcí, to znamená např. odsouzením či obdivováním v kolektivu.

Jako silný morální apel působí veřejné mínění, soubor představ, které jsou ustálené. Veřejné mínění je velice mocný prostředek regulace chování jedinců. Veřejné mínění v konečném důsledku vyjadřuje, zda to či ono jednání je společností přijímáno či zavrženo.

3.9 Morální a etické normy

Termínem morální norma rozumíme určitý vzor chování pro situaci. Normy morální řadíme mezi normy společenské. Tyto normy pak tvoří své vlastní řády a tyto řády jsou základem regulativních systémů společnosti. Morálka jakožto normativní systém není uzavřená, ale je ve vztahu s mnoha normativními systémy, z kterých přebírá mnoho informací a také je ovlivňuje. Morálka má zásadní vztah k systému právnímu a systému náboženských a zvykových norem. Normy morální jsou oproti zvykovým mnohem pružnější. Na rozdíl od zvykových norem dokáže morálka na nové jevy reagovat rychle.

Normy morální často vychází z norem náboženských. V poslední době lze v západní společnosti pozorovat ústup vlivu náboženství. Velká část společnosti přestala uznávat náboženství jako nejvyšší normativní systém. Náboženské normy dnes spadají čistě do oblasti svobodného výběru jednotlivce a jejich vztah s normami právními je omezen na to, že právní normy zaručují právo na svobodnou volbu náboženského vyznání. Morálka a právo jsou dva samostatné normativní systémy, jež se z části překrývají a upravují stejné oblasti společenského života. To může vést podle Večeří ke třem situacím. Za prvé, že znalost práva nahradí morálku, za druhé, že právo nabyde morální hodnotu a jeho porušení je tím pádem považováno za nemorální a za třetí, dochází-li k sankcionování morálních norem, vzniká podpora chování, které je v souladu s právem.

Proto může nastat situace, kdy nemorální chování je zároveň i nezákonné. Morálka však oproti právu má hodně kladných způsobů sankcionování. Proto morálka vybízí jedince k pozitivní odpovědnosti za své chování, naše morální vědomí se pak projektuje do našeho vědomí právního. V situaci kdy určitá oblast práva není příliš známá, dochází k posouvání tohoto chování do obsahu norem morálních a morálka se snaží upravovat tuto oblast. Proto v kontrastu s aktivní odpovědností norem morálních rozpoznáváme u norem právních spíše odpovědnost pasivní. Pokud je znalost práva ve společnosti na nízké úrovni, je úloha morálky velice významná, jelikož tyto nepříliš známé oblasti práva sama upravuje a reguluje. Tato funkce však není aplikovatelná na všechny oblasti práva,

jelikož např. právo správní nemá s morálkou mnoho společného a nelze proto na ni tuto funkci delegovat.

Dále normy etické jsou často formalizovány do stavovských předpisů. Tyto normy jsou výsledkem promítání se morálních pravidel do právnických, ale i jiných profesí. Důvod existence etických norem je, aby nebyla ohrožena víra a důvěra v tyto velice důležité profese. Jedná se o určitou garanci vysoké odbornosti, dobrého jména profese a důvěry veřejnosti. Omezují tedy vykonavatele těchto profesí, aby konal dle morálních zásad, aby dbal důstojnosti svého povolání, profesní hrdosti a zodpovědnosti. Zároveň jednotlivým příslušníkům mezi sebou dávají do rukou prostředek sebereflexe, ale i regulace uvnitř svých vlastních skupin. Tyto etické normy jsou tedy odvozeny od obecné morálky a svým způsobem definují jednotlivá povolání a jsou pro každé povolání specifické.

Etiku v dnešní době vnímám jako vědu o morálce, souhrn jejich poznatků. Slovem morálka tedy rozumím předmět, který etika zkoumá. Poznání etiky spočívá především v tom, co by měli lidé konat, jak by měli žít. Často se tedy setkávám se zaměřováním těchto pojmů.

4 Právní norma

4.1 Právní fenomén

Právo vnímáme jako podporu morálky. Chování, které je v souladu se zákonem, ještě nemusí být morální. Co je tedy pro toto posouzení hlavní, je to, zda člověk jedná z vlastní vůle a dobrovolnosti, proč se tedy podle zákona chová. Jak už jsem zmínil, motivací k chování v souladu se zákonem je více druhů a jedním z nich je strach ze sankce. Pokud člověk jedná v souladu se zákonem, pouze protože se bojí právního postihu, považujeme to za nižší stupeň mravnosti. Vyšší stupeň je tedy, pokud člověk jedná, protože sám chce a vede ho k tomu vlastní přesvědčení.

Právní normy jsou pro nás důležité v těch případech, kdy morálka a mravnost je oslabená, právní norma pak působí podpůrně a morálku podpírá. Každý z nás se může dostat do situace, kdy jeho mravnost a morální zásady jsou oslabeny, v tom případě nás zákon upomíná, abychom jednali v souladu s právem. Právní normy však jako morálka nestačí. Je potřeba vlastních pravidel, které působí podpůrně k pravidlům právním.

4.2 Právo a jeho definice

Právní filozof V. Čermák říká, že právo jako nejvýznamnější a nejsilnější normativní systém neodpovídá na otázku, co vlastně právo je. (Čermák, 1999 str. 10) Je na tuto otázku vůbec možné najít odpověď, je právo vůbec definovatelné? Čermák odkazuje na Kantův výrok, že otázka „co je právo?“ vyvolává v právním vědci stejné pocity, jako má logik, když se ho někdo zeptá na otázku „co je pravda?“ . (Knapp, 1995 str. 85) Jednotlivé směry a přístupy se na právo dívají různě. Spory nepanují pouze okolo otázky „co je to právo?“, ale i ohledně obsahu práva a jeho rozsahu.

Určitou představu o tom, co je a co není právo, má i každý z nás, představy u jednotlivých jedinců se samozřejmě budou lišit. V nejobecnější rovině můžeme říct, že právo je institut, který je spojován s hodnotami platnými ve společnosti. To, co je v souladu s právem, pak vnímáme jako správné a spravedlivé. Právo tedy zajišťuje rovnováhu ve společnosti.

Definici toho, co je právo nesdělují ve své učebnici ani V. Knapp. Jeho definice je velice obecná, podle něho právo je „formálně sdělený společenský normativní a regulativní systém, který je vytvářen nebo uznáván státem k dosažení určitých společenských zájmů a jehož normy jsou vynutitelné státní mocí.“ (Knapp, 1995 str. 85) Toto pojetí je spíše sociologické, my se na pojem právo můžeme však podívat i z jiného úhlu a to z úhlu pozitivistického. Toto pojetí vykládá právo jako řád státu, který se skládá z právních norem platných v daném státě. Právní normou rozumíme určitá pravidla, která jsou obecně závazná, ve státě jsou právně závazná. Najít je můžeme v právních pramenech, mají určitou předepsanou formu a stát jejich dodržování může vynucovat.

Na pojem práva tedy lze nahlížet z mnoha úhlů dle různých přístupů a filozofických učeních, tyto úhly je samozřejmě možné porovnávat a zjišťovat, kde se shodují a kde vylučují. Společným cílem všech těchto přístupů zůstává vymezit podstatný fundament práva. Nalezení této základny pak umožňuje odlišit právo od ostatních normativních systémů a konečně stanovit, alespoň obecnou definici práva. Pokud tedy

budeme právo zkoumat z pohledu právní teorie, narazíme u tohoto normativního systému na určité formální znaky, které právo odlišují od ostatních normativních systémů.

Mezi tyto znaky patří obecná závaznost právních norem, tzn. právní normy se vztahují na neurčitý počet adresátů, povinnost jimi řídit se mají všichni, kterým jsou normy adresovány. Právní normy se vztahují i na neurčitý počet případů téhož druhu. Dalším znakem je stanovená a uznaná forma právních norem. Uznaná a stanovená forma je forma, kterou stanovuje stát. Toto vymezení nám určuje, co je a co není pramenem práva. Právní normy mají předem stanovenou formu, čímž se značně odlišují od norem ostatních. A posledním a velice důležitým znakem je vynutitelnost státem. Vynutitelnost právních norem ze strany veřejné moci je jeden z hlavních znaků, který právní normy odlišuje od norem ostatních. Vynucování nastupuje až jako sekundární následek při nedodržení předepsaného chování. Vynucování právních norem je doménou státu a až na výjimky spadá výhradně do jeho pravomoci. (Večeřa, 2008 str. 27)

K důvodu vzniku práva se vyjadřuje mnoho teorií. Některé z těchto teorií uvádí L. J. Pospíšil. (Pospíšil, 1997 str. 19) V jedné ze svých teorií tvrdí, že existence práva je důsledkem evoluce v civilizovaných společnostech, podle jeho teorie v prvobytně pospolné společnosti nebyl k existenci práva důvod, jelikož její jedinci své poměry regulovaly pomocí různých tradic a zvyků, které byly předávány z generace na generaci a každý tak věděl, co si může dovolit. Tyto skupiny tak instinktivně rozpoznávaly, co je dobré a kde končí hranice přijatelnosti chování. Takováto regulace samozřejmě není v dnešní době možná. Lidská soutěživost je jeden ze základních hnacích motorů každé společnosti a jejím výsledkem jsou konflikty, které pak celou společnost nutí se vyvíjet. Komplexnost dnešního světa vyžaduje existenci složitějšího systému regulace. S Pospíšilovým přístupem osobně nesouhlasím, jelikož nevnímám při tomto pohledu na normativní systémy až tak významný rozdíl mezi právem a ostatními systémy. Právo dle mého názoru je jen pokročilejší forma norem, nemyslím si tedy, že v dřívějších dobách ho nebyla potřeba, jde jen o to, že každý vývoj potřebuje čas a právo se zkrátka vyvinulo až po určité době, kdy byla potřeba regulovat společenské chování.

Tím se dostáváme k teorii konfliktů, která je jedna z nejstarších a nejvýznamnějších teorií v sociologii vůbec. Tato teorie praví, že konflikty jsou přirozenou součástí lidského soužití a zároveň velice důležitým prvkem. Pokud se očima

této teorie podíváme na vznik práva, vidíme pak, že právo je důsledkem neustálých konfliktů a je tu pro to, aby tyto konflikty byly nějakým způsobem regulovány. Jedná se o způsob kontroly. O. Weinberger se přiklání ke vzniku práva, jakožto výtvaru vycházející z přirozenosti člověka. Člověk je tedy bytost, která svým chováním tvoří instituce. „Právo je souhrnem pravidel chování stanovených nebo potvrzených státem a vyjadřující vůli vládnoucí třídy, jejichž dodržování zabezpečuje donucovací moc státu, aby chránila, upevňovala a rozvíjela společenské vztahy a pořádek, který vyhovuje a prospívá vládnoucí třídě.“ (Bystřina, 1960 str. 45) S Bystřinou si však dovolím nesouhlasit, jelikož nevidím právo jako pouhý nástroj vládnoucí třídy.

Jak je vidět, existuje mnoho různých definic a hlavně pokusů, jak právo definovat, pokud však chceme říci něco s jistotou, nezbývá nám než svou definici, co nejvíce zúžit a to tak, že právo je souhrn závazných pravidel chování, které jsou vynutitelné ze strany státu.

T. Machalová definuje pojem právo z jiného úhlu: „Normativita práva nevyjadřuje, jaké jsou vztahy společenského soužití lidí, ale to, jaké mají být. Charakteristickým znakem právní normativity je závaznost a vynutitelnost. Z povahy normativity práva dále plyne, že svým adresátům nejen ukládá, jak se mají chovat, ale zároveň je také informuje o tom, jaké jednání se od nich požaduje. Jazykové vyjádření toho, co má být, má povahu normativní. Právní věty mají logickou strukturu, nestojí samostatně, ale utvářejí strukturovaný systém. Stručně řečeno, další sférou, ve které může být právo identifikováno, je právní text. Sféru práva necharakterizuje jen normativita a její jazykové výrazy, ale i jeho fakticita, tzn. právo je skutečně působícím regulátorem jednání lidí. Jeho skutečné působení můžeme identifikovat prostřednictvím specializovaných činností a k tomu určených institucí.“ (Machalová, 2008 str. 56) Machalovou si zde dovolím doplnit a to tím, že právní normy ukazují to, jak by se lidé chovat měli, zároveň i ukazují to, jaké chování lidé chtějí a považují za žádoucí a prospěšné.

4.3 Přirozenoprávní vs. pozitivněprávní přístup

Při jakémkoliv hodnocení a uvažování o právu nelze pominout základní rozdělení všech teoretických směrů na směry, které vychází z práva přirozeného a práva pozitivního.

„Zhruba před sto lety to ve filozofii práva vypadalo tak, že teorie přirozeného práva definitivně skončí na smetišti dějin. Pojem přirozeného práva byl tenkrát stále méně předmětem vážně míněné kritiky a stále více terčem nemilosrdného posměchu, že to je jen metafyzický nesmysl. Věci se ale nakonec vyvinuly docela jinak.“ (Sobek, 2011 str. 61) V jurisprudenci anglosaských zemí dominuje sice právní pozitivismus, teorie přirozeného práva však má své významné zástupce. V zemích německy mluvících má naopak přirozenoprávní teorie navrch.

Základní rozpor těchto dvou směrů se týká poznání toho, co je správné. Odkud se tedy bere právo dle přirozenoprávního přístupu? O. Weinberger ve svém díle *Norma a instituce* rozlišuje 4 typy přirozenoprávních učeních. Jako první zmiňuje náboženské právo, pramenem poznání toho, co je správné, je víra v boha a z toho vycházející měřítko pro to, co je a není správné. Racionalistické právo naopak považuje za pramen poznání lidský rozum. Dále pak právo intuitivní, které spoléhá na určitý vyšší smysl v nás lidech. A poslední antropologické vysvětlení, která považuje samotnou lidskou podstatu jako dostačující pro orientaci.

„Pozitivismus deklaruje úplnou nezávislost dvou systémů. Co je právo, závisí pouze na historických faktech: v konečném důsledku závisí na tom, co referenční společenství, ve formě obyčejů či praxe, akceptuje jako právo. Jestliže nespravedlivé právo splňuje společensky akceptovaný test pro právo – jestliže bylo přijato legislativou a soudci obecně souhlasí, že legislativa je nejvyšším tvůrcem práva – pak toto nespravedlivé právo skutečně je právem.“ (Dworkin, 2011 str. 402) Dworkin kritizuje právní pozitivismus. Na zmíněném příkladu uvádí nespravedlivou situaci, která se může objevit, pokud je aplikován striktní pozitivismus. Dworkin také kritizuje nedostatečné odůvodnění existence a závaznosti práva, které pozitivismus nabízí.

Přirozené právo je tedy takové právo, které je nezávislé na lidské vůli, je zde už od počátku věků a nevychází z lidské vůle, ale vychází z přírody, boha a lidskosti. Jsou to tedy věčně platné zásady, pro které je čas a místo irrelevantní. „Přitom přirozené právo se od počátků utváří jako celistvá filozofická idea práva zahrnující nejjobecnější, ontologické otázky práva, zejména otázky podstaty a existence práva a princip spravedlnosti.“ (Veverka, 1996 str. 272) Veverkův pohled zdůrazňuje široký záběr přirozenoprávní teorie, která odpovídá na otázky, které se v pozitivismu vůbec nezohledňují.

„Přirozenoprávníci obvykle uvažují tak, že teorie přirozeného práva v sobě zahrnuje morální realismus. Například Michael S. Moore definuje teorii přirozeného práva dvěma tezemi. Jednak že existují objektivní morální pravdy, jednak že pravdivost každého právního názoru nutně závisí nejen na institucionálních faktech pozitivního práva, ale také na morálních faktech.“ (Sobek, 2011 str. 105) Moorův přirozenoprávní pohled jasně ilustruje, že přirozenoprávní teorie považuje morálku a právo za propojené.

Již v antice přirozené právo nabylo vyšší podstaty, než jsou pravidla vytvářené člověkem, bylo považováno za věčné a od boha. Ostatní právo bylo bráno jako odvozené nebo jako napodobenina práva přirozeného. Toto pojetí má však přesah i do současnosti. Mnozí teoretikové ho používají při řešení těžších otázek jako je odůvodněnost práva nebo spravedlnost platného práva. Bereme proto přirozené právo jako něco, co stojí nad právním řádem, je nezávislé na právu pozitivním a často se o něm mluví jako o ideálním řádu.

Druhý základní přístup je přístup pozitivistický, který na rozdíl od výše zmíněného přístupu přirozenoprávního zkoumá spíše formu norem než to, co by mělo být. Pozitivismus právo chápe jako určitý řád lidské společnosti a původ práva vysvětluje tak, že právo je produktem lidské mysli. Je to tedy dílo sociální, stát a jeho moc právu dává autoritativní charakter. O. Weinberger mluví o právu pozitivním, jako o právu, které je stanoveno legitimní mocí. Rozlišuje čtyři směry právního pozitivismu. Za první, historický směr, který vnímá právo jako historicky vzniklý jev. Za druhé normativistický směr, který právo zkoumá izolovaně a chápe ho, jako soubor vzniklý lidským myšlením. Za třetí směr realistický právo zkoumá jako fenomén, který funguje v praxi, zkoumá činnost soudů a soudců a jejich ovlivňování práva a právo považuje za legitimní systém.

A jako poslední čtvrtý směr institucionalistický, který zkoumá právo jako produkt institucí.

Pozitivní právo chápeme tedy jako produkt lidí, na rozdíl od práva přirozeného je právo pozitivní spjato s místem a časem a je méně stabilní. Můžeme tedy říct, že pozitivním právem může být takřka cokoli, co splňuje podmínku legitimní platnosti.

„Podle přirozeného práva například nesmíme škodit druhým, musíme jim dát to, co jim náleží, musíme být ve vztazích upřímní a poctiví, máme spolehlivě plnit svoje sliby, a podobně. Ale například konkrétní otázka, kolik svědků vyžaduje závěť, už patří do pozitivního práva.“ (Sobek, 2011 str. 253) Nelze uvažovat tak, že striktně hodnotíme vše na základě buď jednoho, nebo druhého pohledu. Právo pozitivní i přirozené se doplňují.

Vztah práva pozitivního a přirozeného zřetelně ilustruje František Weyr: „Ptám-li se např.: Proč jest v této obci zakázáno práskat bičem, jest nejbližším důvodem poznání závaznosti této normy zakazující práskání okolnost, že ji vydal orgán k tomu povoláný ve formě předepsané, tedy dejme tomu starosta. Ptám-li se dále po závaznosti normy, která opravňuje starostu k vydání podobných zákazů a předpisuje k tomu určitou formu, najdu asi důvod závaznosti v další normě, např. v nějakém obecním řádě. Nyní se mohu ptáti dále, proč tento obecní řád nutno považovati za platný a dojdou k odpovědi, že byl usnesen zákonodárným sborem ve formě k tomu ústavně předepsané atd. Dojdou takto k určité poslední tzv. ústavní normě. Ptám-li se pak, proč právě tato norma jest závazná a ne jiná, nenajdu z normativního hlediska žádné další vysvětlení. Mohu tedy pouze říci: předpokládá se závaznost této poslední normy, jest i norma o zákazu práskání bičem závaznou. Dojdou tedy k jakémusi nejvyššímu subjektu normovému, o němž prostě předpokládám, že normy jím vydané jsou závazné. Východisko jest zde tedy jaksi libovolné, jeho správnost nedokazatelná.“ (Weyr, 1920 str. 85) Weyr vysvětluje, že právo pozitivní samo o sobě neposkytuje hlubší odůvodnění, proč bychom je měli dodržovat. Pokud tedy podle Weyra budeme právo pozitivní zpochybňovat, jediným argumentem proč bychom měli normy dodržovat je to, že to tak prostě je.

Obecné závěry právního pozitivismu tedy jsou, že právo je výtvořem člověka, nelze tedy předpokládat jeho vrozenost a přirozenost. Právo je jen jeden z mnoha normativních systémů a tento systém je uzavřený vůči jiným systémům. Právo tedy

definujeme jako souhrn lidmi vytvořených pravidel, která jsou závazná. Stát je vynucuje a stanovuje jejich formu. Tuto definici řadíme do sféry definic pozitivních.

4.4 Univerzalita práva

„Demokratická legitimita práva se neodvozuje z toho, že by právo realizovalo nějakou partikulární koncepci dobra nebo spravedlnosti, ke které se hlásí jen část společnosti, ale naopak z toho, že právo je tvořeno ve svobodném prostoru pro otevřenou a nenásilnou soutěž rozmanitých a vzájemně konkurenčních idejí.“ (Sobek, 2011 str. 405) Právní univerzalita je výsadou, díky které má právo dominantní postavení vůči ostatním systémům.

V posledních letech můžeme zaznamenat tendenci posilování úlohy práva na úkor ostatních normativních systémů. Jeden z hlavních důvodů je neustále se snižující síla morálky, která trpí především díky neustálé individualizaci, morálka tedy pozbývá obecnou platnost a tím je právo postaveno do nové situace.

V dřívějších dobách šla morálka ruku v ruce s právem. Oba tyto systémy zároveň podpíralo náboženství. V poslední době však morálka a náboženství čelí novým problémům a zkouškám, objevují se nové fenomény jako genetické pokusy, registrované partnerství či umělé oplodňování. Tyto trendy často konfrontují tradiční představy morálky a náboženství a tím tyto systémy rozštěpují a oslabují, to, co je tedy pro mnohé lidi nemorální, je v souladu s právem a to, co náboženství odsuzuje nebo se k tomu ani nevyjadřuje, začíná být společensky přijatelné. Společensky přijatelné to však je jen v určitých kruzích a jiných to přijatelné být nemusí. Tento jev je dle Maršálka typickým příkladem individualizace a rozštěpení morálky a společnosti. Z tohoto důvodu pozice práva neustále sílí, dané jevy, které jsem výše zmínil, staví morálku a ostatní normativní systémy do pozice, kdy neví, jak se s nimi vyrovnat. Na jednu stranu toto chování a jevy nejsou v souladu s tradičním pojetím, které tyto systémy v sobě bezpochyby obsahují, na druhou stranu tyto jevy nelze zastavit. Proto právo jako jediný systém působí univerzálně a poskytuje odpověď na všechna tato kontroverzní a rozporuplná témata. Z tohoto důvodu je pak právní normativní systém lidmi vnímán jako nejvýznamnější.

„Procesy ekonomické a politické liberalizace, evropské integrace, světové globalizace, ale i zrychlující se vývoj informačních a komunikačních technologií

významně přispěly k tomu, že naše společnost je daleko více otevřená, komplexní a rozmanitá, než byla kdykoli předtím, a to sociálně, kulturně, etnicky, politicky, ekonomicky, nábožensky i morálně. Přitom nemáme žádný důvod si myslet, že budoucí trend bude návratem ke společnosti jednoho vládce, jednoho národa, jednoho jazyka, jedné politické ideologie, jedné politické strany, jednoho náboženství, jednoho dějinného mýtu, jednoho životního stylu, jednoho vkusu či jedné morálky.“ (Sobek, 2011 str. 55)

Právo je obecně závazné. To však neplatí u morálky, která je obecná, skupinová i individuální. Právo je tedy jen jedno, ale morálka tento požadavek nesplňuje. Individualizací byla morálka těžce zasažena a ztratila svou univerzalitu. Se svojí univerzalitou ztratila i své dominantní postavení. Právo je heteronomní, zavazuje člověka zvenčí. Morálka je autonomní a na jedince působí zevnitř. Právo získalo své dominantní postavení díky své univerzalitě. Právo je v neustálé interakci se společností, vyvíjí se a dokáže flexibilně reagovat na celou škálu podmínek a situací. Právo je sdělné, je možné ho velice rychle komunikovat směrem ke svým adresátům. Aby lidé normativní systém respektovali, je nutné, aby ho chápali a přesně věděli, co daný systém zakazuje a co povoluje. Právo je systém normativní a regulativní, ale je to i systém informační. Právní informace jsou k adresátům přenášeny pomocí právních norem. Právo je závazné okamžikem, kdy se adresát s ním může seznámit. Jak uvádí Knapp, okamžik, kdy se s právem adresát doopravdy seznámí, v právním systému nehraje roli. Právo tedy zaujalo dominantní postavení oproti ostatním normativním systémům. Neznamená to však, že může fungovat samostatně. Všechny tyto systémy se navzájem ovlivňují a jeden bez druhého fungovat nemohou.

4.5 Právní norma

Obecně lze říci, že právní norma je univerzálně závazné pravidlo, jehož dodržování stát vynucuje. Právní norma je základní stavební jednotkou celého systému, tento systém nazýváme právní řád. Dá se říci, že každá norma má svoji strukturu. Její tři základní části jsou hypotéza, dispozice a sankce. Hypotéza je základní podmínka, která nám umožňuje realizování samotné dispozice, dispozice je pravidlo a při jeho porušení nastává sankce, tedy následek.

Základní znaky normy jsou regulativnost, obecnost, závaznost, vynutitelnost a její forma. Regulativnost normy spočívá v tom, že norma reguluje určité lidské chování a stanovuje, jaké má být. Hans Kelsen zdůrazňuje pojmy příkaz a zákaz: „Řečí se rozlišuje přikazovat a zakazovat. Ale to nejsou dvě rozdílné funkce, nýbrž jedna a tatáž funkce ve vztahu k různému chování: jednání, nebo opomenutí tohoto jednání. Každý zákaz je možno představit jako příkaz. Zákaz „Nemá se krásti“ jako příkaz: Má se opomenout krásti.“ To znamená, že každý zákaz je vlastně příkazem a naopak. Regulativnost normy tedy spočívá v přikazování a zakazování a dále v další specifické funkci a tou je funkce zmocnění. To znamená, že norma stanovuje někomu k tvorbě dalších norem. (Kelsen, 2000 str. 22) Kelsen jde tedy přímo k jádru a podstatě normy, jeho zjednodušení a rozebrání normy na klíčové prvky je přesné.

F. Weyr normy dělí na autonomní a heteronomní. Normy autonomní jsou normy, kdy subjekt povinný a subjekt normu vydávající splývají v jedno. Norma tedy pak přímo zavazuje svého autora a autor se vlastní vůlí sám omezuje. Opakem jsou normy heteronomní, kdy ke splynutí subjektů nedochází. (Weyr, 1936 str. 230) Obecnost právní normy spočívá v tom, že norma se vztahuje na více případů stejného nebo podobného druhu. U normy poznáváme, zda má individuální či obecný charakter jednoduše. Pokud se vztahuje pouze na individuálně určený případ, jedná se o normu individuální, jako příklad můžeme uvést soudcovské rozhodnutí. Pokud však norma upravuje chování obecně a je možno pod ni podřadit více případů chování. Nejdůležitější je to, zda norma stanovuje určité chování individuálně nebo zda stanovuje chování generálně. Závaznost právní normy je v tom, že je závazná ve spojení se státní mocí. V podstatě každá norma

je závazná, pokud by nebyla, postrádala by svůj smysl. To co činí rozdíl mezi normou a normou právní, je právě spojení se státní mocí, kdy norma je vydána legitimním státním orgánem. Tvorba práva je specifický postup, kdy je respektována hierarchie právních norem, to znamená, že normy nižší právní síly musí být v souladu s normami vyšší právní síly. Vynutitelnost normy je dána tím, že pokud je norma závazná a dojde k porušení, nastupuje státní moc a porušení této normy sankcionuje. Vynutitelnost spatřujeme v tom, že pokud jedinec nerespektuje nařízení, uplatní se fyzická síla státní moci a jedince podrobí sankci i proti jeho vůli či odporu. Forma právní normy je předepsaná státem, stát v tomto ohledu sám předepisuje formu určitou právní normou, která pak omezuje, co je a co není právní norma.

5 Rozdíly mezi morální a právní normou

5.1 Formální a obsahové rozdíly

Právní pozitivismus má významné postavy a to Františka Weyra a Hanse Kelsena. Z učení těchto dvou teoretiků můžeme odlišit základní hlediska při rozlišování norem právních od norem ostatních. Tyto dvě osobnosti se zasloužily o to, že právní věda je samostatný obor. Weyr považuje tuto vědu za teorii norem, tedy jinými slovy normologií. H. Kelsen nazývá svou nauku právní teorií pozitivního práva. Je to věda o normách čili normativní věda. Definice normy a teorie představují tak pro oba teoretiky normativní teorie základní problematiku právní teorie. Definice normy se stala nadřazenou právním předpisům, ale i konkrétním právním rozhodnutím. František Weyr definuje normu velice obecně a to tak, že norma je něco, co má být. Dále zdůrazňuje, že tato definice nám neposkytuje žádnou informaci o adresátu a autoru normy. F. Weyr ve své terminologii používá pojem subjekt normy, jakožto tvůrce normy a subjekt povinnosti, ten který musí povinnost naplnit. (Weyr, 1920 str. 19) Dále se dostáváme k dvěma základním kritériím, a to kritériu obsahovému a formálnímu, jak Weyr uvádí: „Přidržíme-li se obvyklé nomenklatury, byly by např. normy, jež obyčejně nazývají se etickými, určeny podle kritéria obsahového, kdežto např. normy náboženské byly by patrně určeny kritériem druhým, poněvadž za náboženskou normu, chceme-li pojmově odlišiti od normy etické, považujeme normu, která pochází od jakési nadpozemské autority, tj. od boha.“ (Weyr, 1936 str. 68) Weyr tedy odlišuje normy právní od norem ostatních na základě kritéria formálního. Normy právní jsou normy, které pochází od normotvorného subjektu. Dále zdůrazňuje, že podle obsahového hlediska nelze toto dělení považovat za jediný způsob odlišení, jelikož normy právní mohou být i normy etické, ale nemusí to tak býti a naopak etická norma může a nemusí být normou právní. (Weyr, 1936 str. 70)

H. Kelsen definuje normu právní, jako něco co vzniká z libovůle člověka. Každý akt by tedy měl tento požadavek splňovat. Pokud ho nesplňuje, jedná se pak o akt nadlidský či božský. (Kelsen, 2000 str. 19) „Neboť právo, jediný to předmět právní vědy, jest norma, norma jest pak kategorií, která v okruhu přírody nemá místa. Charakterizují-li se jisté přírodní akty, jako akty právní, neznamená to nic jiného, než, že se vyslovuje

úsudek o platnosti norem, jejichž obsah koresponduje se skutečným děním.“ (Kelsen, 1933 str. 11) H. Kelsen tedy uvádí, že specifickým znakem právní normy je příkaz určitého jednání, kdy při porušení nastává sankce ze strany státu, na rozdíl tedy od normy morální. Kelsen odvozuje platnost všech norem od normy základní, která umožňuje vznik norem dalších. Právní normy díky svému specifickému vzniku jsou platné, základní norma tento způsob vzniku upravuje. „Z této základní normy nelze odvodit jednotlivé normy právního systému logickou cestou. Musí být vytvořeny zvláštním právotvorným aktem, jenž není aktem myšlenkovým, nýbrž aktem volným. Převádějí-li se jednotlivé normy určitého právního systému na normy základní, děje se tak tímto způsobem, že se zjišťuje, zda tvorba těchto jednotlivých norem dala se v soulase se základní normou.“ (Kelsen, 1933 str. 11) Základní norma tedy dává možnost vzniku normám dalším, jediné normy, co stojí nad touto normou základní, jsou normy ústavní. T. Machalová uvádí, že tato základní norma obsahuje již všechny znaky práva. Ve smyslu pozitivistického přístupu tato základní norma slouží jako zdroj práva. Proto můžeme dle Kelsenova pojetí chápat základní normu také jako normu, která dále vymezuje, které normy jsou právní, těmto normám dává platnost a vytváří hierarchickou soustavu právních norem, kdy na jejím vrcholu sídlí normy ústavní. (Kelsen, 1933 str. 33) Dvě základní kritéria tedy jsou kritéria formy a obsahu, na základě těchto kritérií dojdeme k závěru, že všechny normy vydané státem jako normotvorným subjektem jsou normy právní.

5.2 Normy institucionální a neinstitucionální

Právní normy jakožto regulace právního chování mají mezi sebou mnoho rozdílů. Jeden ze základních rozdílů můžeme spatřovat v tom, zda jsou institucionální či neinstitucionální. Do skupiny institucionálních řadíme normy právní. Lidé si vlastním rozhodnutím vytvářejí instituce, organizace, státní orgány, které právním předpisem začínají fungovat a dosahují určité nezávislosti na svých tvůrcích. Tyto instituce mohou mít i pravomoc vytvářet další právní normy, tyto normy pak kontrolovat a případně sankcionovat jejich nedodržování. Platnost všech těchto norem pak odvozujeme od prvního počátku, kdy byly tyto instituce založeny. Člověk zde dobrovolně vytvořil instituce, kterým se podvolil a zavázal se dodržovat právní normy vydané těmito institucemi. Tyto instituce jsou pak ve své tvorbě konzistentní z hlediska formy i obsahu

a tímto upevňují svoji důvěryhodnost. Zároveň zde dochází k rozdělení subjektu a objektu normy, kdy autorem normy již není zároveň i ten, na kterého se norma vztahuje.

K tomuto rozdělení a všem těmto aspektům nedochází u skupiny norem neinstitucionálních. Morální normy řadíme do této skupiny a při jejich tvorbě zpravidla nedochází k respektování žádného systému či přesně stanovených požadavků na jejich vznik a tvorbu. Rozdělení subjektu a objektu normy zde není, společnost pravidla vytváří a rovnou je i dodržuje. Znamená to tedy, že zde není třeba role institucí, jakožto zprostředkovatele.

5.3 Sankce práva a morálky

„Způsobil-li někdo bezpráví, má býti proti němu použito donucovacího aktu, trestu nebo civilní exekuce“ (Kelsen, 2000 str. 35). Toto vymezení od H. Kelsena zdůrazňuje nástup sankce, jakožto následku za porušení právního řádu. Tento následek musí být normou stanoven a je její součástí. Stanovuje, co se stane, pokud právní normu dodržovat nebudeme. Neznamená to však, že normy morální žádný následek nemají. Normy morální sankce také obsahují, ale podle Kelsena je důležité jakou formu tyto sankce mají. Sankce morálky nemají charakter donucovacích aktů, to znamená, že na rozdíl od sankcí právních, zde nefiguruje jako poslední instance použití hrubé fyzické síly i proti vůli sankcionovaného subjektu. Tj. formální rozdíl, sankce morálky se tedy nemohou ve svém krajním řešení opřít o sílu státu. Sankce morálky mají spíše povahu neformální, např. odsouzení ze strany společnosti. Tyto sankce ve své podstatě působí jako prevence a jsou nátlakem. Při jejich nerespektování však společnost postrádá možnost jejich vynucení. Sankce může však být i kladná, to znamená pochvala a společenská prestiž budou hrát svojí roli při respektování pravidel morálních.

5.4 Vnější a vnitřní působení norem morálky a práva

Rozdíl mezi vnitřním a vnějším působením norem spatřujeme v jejich původu. Pokud norma působí na základě svědomí člověka, mluvíme o působení vnitřním. Pokud je norma vynucována spíše tlakem z vnějšku, jedná se o působení vnější.

O.G. Drobnickij používá pojem vnější determinace člověka a vnitřní determinace člověka. Tuto vnější determinaci pak charakterizuje jako pasivní a nevýběrovou a determinaci vnitřní jako automatickou. Morální normy apelují na člověka spíše vnitřně, hlavním smyslem těchto norem tedy je, aby u člověka došlo k jakémusi zvnitřnění, aby se s normou ztotožnil. Tato norma pak na jeho chování působí prostřednictvím svědomí a jeho individuálního pocitu zodpovědnosti. Člověk je zde svůj vlastní normotvůrce a zároveň se i sám sankcionuje, je akcentována jeho schopnost podřídit se povinnosti ze své vůle a i případné sankci. (Drobnickij, 1980 str. 357) Chtěl bych doplnit to, že člověk a společnost v dnešní době již není schopna spoléhat pouze na tyto vnitřní motivace. Dnešní svět je komplikovanější než dříve a tím vzniká i větší riziko např. organizovaného zločinu. Pokud bychom spoléhali pouze na morálku a svědomí lidí toto riziko by se ještě zvětšilo.

O. Weinberger se přiklání k tomu, že morální normy působí spíše zevnitř, ačkoli nepopírá, že morální normy z části působí i z vnějšku a to především tím, že společnost svým názorem na to, jak se lidé mají chovat, vytváří určitý nátlak na jedince. (Weinberger, 1995 str. 61) Je důležité zároveň přihlídnout k názoru Machalové, která uvádí: „Rozdíl mezi vnitřním a vnějším je nutné chápat spíše jako rozdíl dvou různých přijetí povinnosti, tzn., kdy dochází ke zvnitřnění povinnosti jako motivu morálního jednání a k jejímu vnějšímu vyjádření podřízením se právní normě.“ (Machalová, 2008 str. 60) Machalová prezentuje zajímavou myšlenku, že rozdíl mezi vnitřním a vnějším vlastně nemusí být tak velký jak se v počátku zdá. Pokud zkoumáme rozdíl mezi těmito motivacemi do hloubky, zjistíme, že spočívá pouze v tom, zda se subjekt ztotožnil s daným pravidlem či ne. Z tohoto důvodu, kterým je absence zvnitřnění, určitého přijetí a dobrovolného souhlasu chápeme normy právní jako regulaci vnější.

6 Poměr systému právních a morálních norem

6.1 Formy vztahů právních a morálních norem

Z toho, co bylo uvedeno, lze tvrdit, že právo a morálka měly vždy velmi úzký vztah a není to jen tím, že vycházejí ze stejného základu. Tento vztah přetrval až dodnes i přesto, že tyto dva normativní systémy se značně odlišily díky společenskému vývoji. Pokud se podíváme na vztah práva a morálky dnešní doby blíže, můžeme zaznamenat následující skutečnosti. V posledních letech vnímáme neustále posilující pozici právního systému a zároveň čím dál více oslabující se postavení morálky. Změny ve vnímání těchto dvou nejvýznamnějších systémů byly způsobeny rozpadem tradičních sociálních hodnot, struktur a na ně navazujících regulativních norem. Z práva se stal univerzální regulátor společenského života a určitý zajišťovatel jednoty společnosti. Večeřa považuje právo, díky jeho univerzálnosti a komplexnosti, za velice důležité a potřebný normativní systém. Oslabení pozice morálky a posílení úlohy práva v dnešní době však neznamena, že morálka ztrácí na důležitosti. Naopak komunikace a kooperace těchto dvou systémů je stále nutná. T. Machalová shrnuje pět obecně platných důvodů, které vysvětlují, proč právo a morálka musí fungovat jako dva nejvýznamnější normativní systémy. Vychází přitom z učení anglického právního teoretika H. L. Harta, které tvrdí, že ve společnosti přirozeně dochází ke konfliktům, ale v dnešní době již nestačí, aby tyto konflikty byly upravovány standardně jako dříve. Vzniká potřeba, aby konflikty a jejich případné následky, byly upravovány normativním systémem, který má povahu práva. To znamená, je vynutitelný ze strany právní moci a má obecnou platnost. Cílem lidské společnosti je nastolit mezi lidmi rovnost a případné nenapravitelné rozdíly alespoň vyrovnávat. Z tohoto důvodu vzniká poptávka po systému, který by univerzálně upravoval tyto oblasti a působil obecně na všechny členy společnosti. Morální vědomí lidské společnosti je projektováno do potřeby regulace právními normami. Tyto právní normy mají nejčastěji formu norem trestního práva a jejich hlavním cílem a úkolem je zamezit násilí, případně již způsobené násilí tlumit a napravovat jeho následky. Obchod a směna zboží za zboží či peníze existují již dlouhá staletí. V posledních letech obchod dosáhl značné komplikovanosti a jeho složitost se neustále zvyšuje. Aby bylo dosaženo spravedlivé

směny a podmínek, je nutná existence právního normativního systému, který danou oblast upraví. Ve všech společenských vztazích můžeme nalézt jedince různých morálních hodnot a ochoty spolupracovat či se podřídit vůli ostatních. To vyvolává potřebu existence určitých mechanismů, které by tuto dobrovolnou spolupráci upravovali. Typickým příkladem je smlouva. (Machalová, 2001 str. 61) Tyto zmíněné důvody názorně ukazují, jak velký rozsah má regulativní síla morálky, která si při překročení vynucuje podporu práva. Zároveň takto můžeme pochopit, proč se právu podřizujeme dobrovolně a také důvod, proč uznáváme morální obsah práva. Toto výše uvedené pojetí nazýváme jako „komplementární pojetí vztahu práva a morálky“, Vidí právo a morálku jako dva autonomní systémy. J. Habermas, známý jako tvůrce diskurzivní teorie práva prezentuje důvody, proč vztah práva a morálky považujeme za komplementární. Toto pojetí ovšem není jediný pohled na vztah práva a morálky. Vzpomeňme si na tezi G. Jellinka, který tvrdí, že právo je minimem morálky, tedy chápe právo a morálku jako průnik dvou množin, které se v určitých částech obsahově shodují. Je však důležité si uvědomit, že základ práva a morálky by měl být vždy stejný.

Na vztah práva a morálky se můžeme podívat i opačným směrem a to tak, že tyto dva normativní systémy vnímáme jako „model striktního odtržení“. Toto pojetí rozlišuje morálku a právo jako něco vnějšího a vnitřního. Tuto myšlenku již dříve prezentoval Immanuel Kant, který tvrdí, že pro právo a morálku existují společné cíle prosazování povinností, ale liší se formou dosažení. Toto dualistické pojetí bylo rozvinuto ryzí právní naukou, kterou založil Hans Kelsen. Podle něj je to, co má být, absolutně nezávislé na tom, co je.

„Jednání člověka není motivováno jen podněty smyslového světa, nýbrž že člověk je schopen přijmout a podřídit se rozumem stanovené povinnosti, tzn. tomu, co má být. Jinými slovy, Kant dokazuje, že normativismus je vlastnost autonomní lidské rozumné vůle, která není závislá na empirických podmínkách skutečnosti.“ (Machalová, 2001 str. 65) Z tohoto pojetí vyplývá, že právo i morálka jsou dva systémy, které spolu existují a fungují a jsou přirozeností vycházející z podstaty člověka. Formy vztahů práva a morálky mají mnoho dělení. T. Machalová uvádí dělení genetické vzájemnosti, pragmatického vztahu, dle obsahového vztahu práva a morálky a normativního vztahu. Díky těmto dělením můžeme lépe pochopit všechny úhly, z jakých se lze na právo a morálku dívat.

Genetická vzájemnost práva a morálky spočívá v rozlišení původu a historického vývoje dvou normativních systémů. Oba tyto systémy se po celý čas vyvíjely pospolu. S příchodem pozitivismu můžeme zaznamenat určitou snahu o oddělení.

T. Machalová ve své publikaci uvádí, kde přesně můžeme vyčíst hodnoty tehdejší společnosti. Jako kodexovou morálku zmiňuje „Desatero“ nebo Chamurappiho zákoník. (Machalová, 2008 str. 67) Z hlediska pragmatického dělení práva a morálky je možné nazírat na působení těchto dvou systémů při jednání lidí zkoumat, zda v dané situaci je vztah morálky a práva v souladu, konfliktu či stojí vedle sebe. Ideální stav by byl, pokud by se dané normy morálky a práva nikdy nedostávaly do konfliktu a právo by bylo určitým naplněním morálky. Tohoto stavu je však těžké docílit. Jeden z důvodů, proč tomu tak je, je čas. Morálka a právo se často mění v průběhu času.

Pokud bychom chtěli porovnávat stabilitu určitých norem, můžeme říct, že nejstabilnější jsou normy náboženské, právní normy tuto stabilitu nemají. T. Machalová uvádí příklad technických norem, konkrétně třeba silniční či stavební zákony, které se mění velice rychle a zároveň si s morálními normami nekonkurují, fungují vedle sebe. Pokud však normy morálky a právo dosáhnou konfliktu, nastává problém. (Machalová, 2008 str. 67) Rozdíl mezi právní normou a morální spočívá v tom, že právní norma je platná, ať ji společnost akceptuje či ne. Tato situace by nastat neměla, ale za určitých okolností nastává. Jako prevence proti této nežádané situaci fungují volby zástupců do zákonodárných sborů. Nejedná se však o zcela spolehlivý způsob, jak danému jevu zamezit. Zvláštním případem jsou nesvobodné režimy, kde k volbám ani nedochází. Zde pak může daný rozpor vyvolat napětí ve společnosti a jedinou motivaci k plnění dané normy zde zůstává sankce. Tato situace se i dnes týká mnoha států a těch kterých se to netýká, se to mohlo týkat v minulosti.

Obsahový vztah morálky a práva spočívá v provázanosti některých pojmů, kdy se setkáváme v právu s pojmy, které již nejsou nikde definované. Jako příklad lze uvést dobrou víru či dobré mravy, jejich definici bychom v právním řádu hledali těžko a proto se při řešení otázky, co tyto pojmy znamenají, obracíme na judikaturu a právní vědu. Tyto neurčité právní pojmy můžeme zařadit do obsahu morálky a při hledání jejich původu se k morálce vždy dostaneme. Tyto pojmy vychází ze zvyků a obyčejů a především z obecného názoru na to, co je a co není slušné a přípustné. Největší obsahovou shodu

mezi právem a morálkou můžeme tedy najít v oblastech práva, které jsou stabilní a výrazně se nemění působením času. Jsou to normy například upravující lidská práva, kdy jejich obsah je shodný s obsahem morálky dané oblasti. Objektem těchto právních předpisů jsou základní morální hodnoty.

Obsahová stránka, tj. do jaké míry jsou morální normy v souladu s normami právními, je další kritérium. T. Machalová tvrdí, že toto kritérium je základní způsob, jak potvrdit platnost daného práva a jeho správnost. Machalová rozlišuje dvě možnosti potvrzení a to materiální a procedurální. Materiální potvrzení chápeme tak, že zkoumáme, zda jedinec vstupující do právních vztahů v nich jedná správně z hlediska etiky a legality. (Machalová, 2008 str. 68) Procedurální přístup zkoumá sjednocení morálky a práva z hlediska uplatňování různých pravidel, které vedou k onomu zvnitřnění, tj. uznání právní normy jako morálního požadavku. Zde můžeme narazit na dva různé přístupy a to přístup monologický a dialogický. Přístup monologický vnímá toto zvnitřnění jako uvědomění individua. Přístup dialogický vidí tento proces jako vzájemné porozumění, ke kterému dochází až následkem interakce a argumentace. Je však patrné, že ono zvnitřnění, ať k němu dochází jakýmkoliv způsobem, je naprosto zásadní.

6.2 Morální základ práva

Právo a morálka jakožto dva nejdůležitější normativní systémy se vzájemně prolínají. Tvrzení, že právo je základem morálky, je určitě neplatné. Do jaké míry a zda vůbec je morálka základem práva, je otázka, která je předmětem mnoha diskuzí a sporů. Nelze to přesně stanovit už jen z důvodu, že nelze přesně ohraničit termíny morálky a práva. Základní rozpor tradičně začíná již v samé podstatě pohledu na morálku a právo a to tedy v rozporu pozitivně právním vs. přirozenoprávním.

Právní pozitivisté kategoricky odmítají směšování problémů práva s problémem morálky. K tomuto problému se staví tak, že je to právě vymezení práva jeho formou a obsahem, které vytváří oddělení od morálky a proto dle jejich názoru tyto dva systémy stojí odděleně a své problémy si řeší sami. „Jde zde především o to, překonati odedávna obvyklé spojování práva s morálkou. Tím ovšem nemá býti v ničem dotčen požadavek, že právo má býti morální, tj. dobré. Tento požadavek rozumí se sám sebou. Co třeba překonati jest názor, že právo jako takové je částí morálky, a že tedy každé právo, je v jistém smyslu a do jisté míry morální.“ (Kelsen, 1933 str. 12) Pokud se tedy podíváme na stanovisko H. Kelsena, chápeme, že H. Kelsen vnímá pozitivistické právo jako naprosto oddělené od práva přirozeného. Zcela odmítá myšlenku, že existují hodnoty a principy právu nadřazené, podle kterých bychom mohli hodnotit, zda ta či ona právní norma je spravedlivá či nikoliv. Kelsen tedy tvrdí, že snaha definovat spravedlnost či definovat způsob jak hodnotit individuální spravedlnost norem je předem odsouzená k neúspěchu, jelikož definovat spravedlnost můžeme pouze z hlediska subjektivního. Pokud bychom se snažili objektivně dojít k nějakému závěru, nikdy se to nepodaří, jelikož společnost se na tomto závěru nikdy neshodne. Kelsen tak tvrdí, že i přes touhu lidí definovat objektivní spravedlnost je potřeba se tohoto cíle vzdát. Právní pozitivismus dle H. Kelsena nezkoumá, co by mělo být, je striktně zaměřen jen na to, co je. Na tento aspekt upozorňují teoretikové ze škol přirozenoprávních a velice ho kritizují. F. Weyr zastává názor dosti podobný, jelikož odmítá jakékoliv srovnávání hodnot právních a morálních norem. Odmítá, že by morálka byla minimálním základem práva. Morálka a právo jsou podle něj dva různé normové komplexy, které stojí každý na svých vlastních základech. Právní normy vycházejí z uznání státu a od něho odvozují svoji platnost,

naproti tomu normy morální vycházejí ze zvyků a tradic lidí. Z těchto závěrů lze tedy chápat danou problematiku tak, že každá morální norma, kterou stát předepsanou formou uvede v platnost, se stává normou právní. Nelze však předpokládat, že každá právní norma se stává i normou morální. Proto jediný způsob, jak uvést morálku a právo do vzájemného souladu, je vůle normotvůrce. Tímto pojetím se značně odlišuje přístup pozitivistický od přirozenoprávního. T. Machalová k této problematice uvádí toto: „... právní pozitivismus odmítá legitimizaci pozitivního práva morálkou a odkazuje jen na jeho zákonnou formu, platným právem je jen toto právo, které je státem stanoveno a prosazováno.“ (Machalová, 2008 str. 67) Přístup přirozenoprávní se staví do opozice vůči těmto tezím. Tento přístup nám říká, že je zbytečné hledat hranice mezi morálkou a právem, jelikož základ těchto dvou systémů je jejich vzájemná provázanost a neohraničenost. Morální základ práva definuje L.L. Fuller ve své koncepci vnitřní morálky práva. Podle Fullera je bezpodmínečné, aby právní systém obsahoval několik morálních zásad. Fuller tyto zásady vyvozuje z podobenství o zákonodárství krále Rexe.

Toto podobenství stanovuje osm chyb, kterých se úspěšný zákonodárce nesmí dopustit. (Fuller, 1998 str. 41)

1. Neschopnost stanovit pravidla
2. Neschopnost publikace pravidel
3. Zneužívání retroaktivity při tvorbě zákonů
4. Neschopnost vytvořit srozumitelná pravidla
5. Tvorba pravidel, která jsou ve vzájemném rozporu
6. Pravidla, která vyžadují nesplnitelná jednání
7. Příliš časté změny pravidel
8. Nesoulad mezi pravidly kodifikovanými a jejich podobou při uplatňování

Toto je osm chyb krále Rexe, L.L. Fuller z nich vytváří osm principů pro tvorbu práva. (Fuller, 1998 str. 41)

1. Obecná formulace právních norem
2. Publikace právních norem
3. Zákaz retroaktivity

4. Určitost a srozumitelnost právních norem
5. Vnitřní bezrozpornost a provázanost právních norem
6. Zákaz požadování nespelnitelného
7. Stabilita a relativní časová trvalost právních norem
8. Řádná aplikace právních norem

Podle Fullera jakákoliv z výše zmíněných osmi chyb vede k tomu, že se právní předpis nedá považovat za perfektní. Fuller tedy tvrdí, že právo svojí platnost opírá o jistou vnitřní morálku, morálku dobrého života, výtečnosti, nejplnějších uplatnění schopností člověka. (Fuller, 1998 str. 41) Fuller ve své knize „Morálka práva“ definuje právo tak, aby ho byl schopen uznat každý, kdo se řadí ve svém smýšlení i k právním pozitivistům. Fuller jasně stanovuje, že i pokud neuznáváme minimální morálku práva, je nutné, aby právo splňovalo jeho osm pravidel, jelikož tato pravidla vychází z lidského rozumu. Dále přiznává, že absolutní spravedlnost je nedosažitelná a každý právní systém je v určitých částech nespravedlivý. Fuller však apeluje na zavedení minimálních morálních standardů ještě před jakoukoliv tvorbou právního řádu. Fullerovi základní podmínky dávají smysl a nelze je zpochybňovat, na druhou stranu považují Fullerovu představu o minimálních morálních standardech za utopii, jelikož tyto standardy jsou dle mého názoru v každé společnosti jiné a bylo by obtížné je stanovovat univerzálně.

6.3 Morálka v právu a právo jako minimum morálky

Při porovnávání morálky a práva se můžeme často dostat do nesnází, jelikož morálka obsahuje těžko definovatelné pojmy jako spravedlnost, dobro atd. Proto, abychom mohli stanovit míru spravedlnosti jednotlivých norem, musíme nejdříve stanovit způsob, jak tuto spravedlnost měřit. Řešení nabízí právní pozitivismus, který tvrdí, že teorie práva je pouze deskriptivní věda. Právní pozitivismus odděluje morálku od práva. Toto pojetí nazýváme jako non-kognitivismus. Nebezpečí tohoto přístupu však tkví v přehnaném formalismu. Někteří teoretikové proto popisují určitý morální fundament práva. Hart tvrdí, že právo obsahuje tzv. minimální obsah přirozeného práva. Zůstává však stále právním pozitivistou a nebrání se zároveň tvrdit, že to, co má být a to, co by mělo být je v právu stále oddělené. Hart tvrdí, že je důležité si uvědomit, že i když právní pozitivismus a naturalismus spolu často nesouhlasí, tak i přesto mají stejné základy a sledují stejný cíl a tím je regulace společenských vztahů, aby společnost mohla fungovat. Důvod, proč je v právu a morálce alespoň minimální stejný základ jsou podle Harta uznávané principy, které vycházejí z pěti prostých pravd: „...fakta, jež budou v každém daném případě zmíněna, nám poskytnou jistý důvod, proč by právo a morálka za předpokladu, že přežití je cílem, měly mít jistý specifický obsah. Obecným argumentem je jednoduše to, že bez takového obsahu by právo a morálka nemohli podporovat minimální cíl přežití, který lidé při sdružování s jinými lidmi mají.“ (Hart, 2004 str. 192)

Dále bych rád zmínil tzv. Radbuchovu formuli. Okolnosti druhé světové války ovlivnily G. Radbucha při formulování jeho kritiky pozitivistického formalismu. Tuto kritiku obsahující základní teze proti přehnanému formalismu nazýváme Radbuchova formule. Radbuch tedy tvrdí, že při konfliktu práva se spravedlností, je nutné dát přednost právu, jelikož je zajišťované státní mocí. Přednost mu tedy dáváme, i když je nespravedlivé a neúčelné. Pokud by však nespravedlnost dosáhla nesnesitelné míry, musí zákon spravedlnosti ustoupit. (Hollander, 2006 str. 19) Dle zastánců přirozenoprávní teorie je tedy morálka součástí práva a právo má své vnitřní morální minimum. Nespravedlivý nebo jak říká P. Hollander „zákon, jehož nespravedlnost dosáhla nesnesitelné míry“, není zákon. Proto pokud je platný zákon ve zřejmém rozporu se

spravedlností, nejedná se o zákon a soudce by tento zákon neměl aplikovat. (Hollander, 2006 str. 19) Toto pojetí je extrémní a v praxi ho nelze aplikovat. Právní systém by neměl stát na absolutním rozhodování soudců, pokud by stál, obrovská moc by byla koncentrována v jejich rukou.

Naopak dle pozitivistů je právo na morálce nezávislé, jsou to dva oddělené systémy. Neznamena to však to, že by právo nemělo s morálkou spolupracovat. Právo by stále mělo být morálkou kritizováno a korigováno, jedná se však o vnější sílu, která na právo působí z vnějšku a není jeho součástí či snad minimálním základem. Proto z pohledu pozitivistů i zákon, který je v zřejmém rozporu se spravedlností je stále platný, soudce by ho však neměl aplikovat. Radbuchovu formuli můžeme tedy chápat jako určitou cestu regulace práva soudní cestou. Tato formule stanovuje minimální přednost práva přirozeného před právem pozitivním.

G. Jellinek chápal právo jako podmnožinu morálky, dle jeho pojetí jsou všechny právní normy zároveň i normami morálními. Právo je tedy minimem morálky a tím pádem je úloha právních norem prosazovat morálku. „V právu se stanovují jen ty normy, bez kterých nemůže být uskutečněno obecné dobro, ale to vůbec neznamena, že všechno, co je morální, musí být prosazováno právem.“ (Machalová, 2001 str. 34) Což znamená, že pokud panuje shoda, že nějaký vztah je nutné regulovat právním předpisem, tak pouze ve jménu morálky a za účelem dobrého stavu ve společnosti. S tímto názorem nesouhlasí V. Knapp, který tvrdí, že tento názor je mylný, protože nedefinuje normy, které morální obsah vůbec nemají. Knapp to ilustruje na příkladu norem, které stanovují pravidla, jezdit po pravé straně. (Knapp, 1995 str. 85) T. Machalová dodává, že zúžení účelu práva, jako prostředku k realizování morálních cílů není správné, jelikož je to donucování k dobru a výsledek takového donucování je radikální oslabení odpovědnosti jednotlivců ve společnosti. (Machalová, 2008 str. 67) Důležitý prvek v Jellinkově tezi je ten, že propojuje dva tyto normativní systémy a ruší svébytnost právního systému, jelikož stanovuje, jak poznat, co je morální a co nikoliv. Minimum morálky musí být vždy vynucováno, toto vynucování na rozdíl od Machalové nepovažují za negativní a také zdůrazňují, že stanovování morality jednotlivých norem je nemožné a tudíž si nemůžeme slibovat od tohoto postupu žádné praktické využití.

7 Závěr

Ve své diplomové práci jsem se zabýval vymezením oblasti morálky a práva. Toto téma je věčné a nelze ho rezolutně vyřešit. Došel jsem k závěru, že s jistými obtížemi lze definovat, co je a co není právo. Tyto obtíže spočívají především ve střetu právního pozitivismu a naturalismu. Mnohem obtížnější je však definovat morálku. Morálka je institut velice flexibilní a ohebný, existuje nespočet definicí, co je a co není morálka. Množství autorů definuje morálku a také velký počet nesouhlasí s definicemi ostatních. Dalším problémem je, že morálka je často hodnocena v různém časovém období i na různém místě.

Důležitým faktem je, že člověk je bytost společenská a od pradávna žije ve skupině. Tento nesporný jev vytváří prostředí, kde jsou vztahy a tam, kde jsou vztahy, vznikají normy, jakožto regulace těchto vztahů. Proto člověk motivován svým nejvyšším cílem, jímž je přežití a reprodukce, vždy vytvářel a vytvářet bude normativní systém, aby naplnění tohoto cíle usnadnil. Z tohoto důvodu lze říct, že normy jsou pro společnost a její další existenci zcela nepostradatelné. O to více je nepostradatelný normativní systém práva. Je to výjimečný systém z důvodu preciznosti tvorby a vynutitelnosti státní mocí. To však neznamená, že právo je důležitější než morálka. Je však nutné si uvědomit, že morálka není státně vynutitelná a tím je velice oslabena.

Morálka a právo mají tedy hodně společného i odlišného, jejich cíl však vždy zůstane stejný a tím je regulace jednání člověka. Morálka pro člověka je velice důležitým institutem, jelikož člověk se s ní setkává prvotně a může si prostřednictvím svého vnímání její obsah různě interpretovat. Tímto dochází k rozvoji lidské osobnosti. Naopak právo je pro člověka dané, jedinec zde nemá možnost ho jakkoliv měnit a jediné, co mu zbývá je akceptovat jeho obsah. Jeho vnitřní souhlas je zde vedlejší. Proto jednat v souladu s normami morálními je pro člověka často mnohem obtížnější, jelikož zde musí čelit svému vlastnímu nutkání normu neuposlechnout a následně sám sebe sankcionovat. Porušování norem morálních či právních se často děje a je zcela přirozené. Pokud by se to však dělo ve větší míře, může to mít pro fungování společnosti neblahé důsledky.

Dále bych chtěl ještě poskytnout závěrečnou syntézu zmíněných názorů autorů, z kterých jsem vycházel a upřesnit k čemu jsem vlastně při studiu došel.

Chci upozornit na velice neblahý trend poslední doby, který je způsoben již zmíněnou individualizací morálky. Jak tvrdí Maršálek, tato individualizace vzniká díky tomu, že každá skupina může mít určité normativní odlišnosti. Nebezpečí spočívá v tom, že těchto skupin se s vývojem moderních technologií vyskytuje čím dál více a dá se předpokládat, že budou ještě přibývat. Taky bych rád zdůraznil, že nelze vinit pouze skupiny, myslím si, že další zásadní pilíř tohoto problému tkví v tom, že západní společnost je orientovaná na individualitu a pozice jedince se neustále stává významnější. To že jedinci necítí sounáležitost k většímu celku, vede ke zpochybnění morálky. Tyto normy, které se vztahují pouze na určitou skupinu, popisuje Keller. Individualizace je způsobená rozmanitostí společnosti. Díky těmto normám můžeme podrobně zkoumat příslušné skupiny. Zároveň bych rád zdůraznil, že jedinec může patřit do několika různých skupin, není tedy možné vnímat partikulární řády odděleně, jelikož se mezi sebou prolínají a křížují, toto zdůrazňuje i Řeháková a dle mého názoru je důležité si uvědomit, že každý člověk patří do velkého množství skupin, s kterými tyto partikulární řády spojují své působení, Řeháková tímto doplňuje Kellera. Důležité je i teoretické rozlišení jednotlivých druhů norem, zde nám pomohou dělení Miloše Večeři, která nabízí zajímavý pohled na různé odlišnosti jednotlivých typů norem.

V závěru bych nechtěl opominout Podgoreckého, který mluví o patologických projevech práva. Patologický projev práva je situace, kdy právo začíná více škodit než pomáhat. Podgorecki to ukazuje na příkladu nacistického státu. Ohledně vnímání práva jako celku bych chtěl vzpomenout na Bystřinu, který tvrdí, že právo je nástrojem vládnoucí třídy, což je podle mého názoru dosti negativní postoj k právu. Já se domnívám, že je mylné nevnímat právo jako především nástroj ke zlepšování společenského soužití, který slouží všem.

V oblasti vzniku norem velice sympatizuji s Rubešovým pojetím a jeho odkazem na Charlese Darwina, který proslul svojí teorií výběru silnějšího jedince. Rubeš i Hart jdou až k podstatě věci a zkoumají lidskou přirozenost. Já tvrdím, že přirozenost člověka je uspokojovat svoje základní potřeby, z pouhého pozorování pak můžeme dojít k závěru, že tyto potřeby jsou uspokojovány ze zdrojů, které jsou omezené. Tato omezenost zdrojů

vytváří konflikt, který tu vždy bude. Hart tvrdí, že konflikty nelze vymýtit, což je prokázáno především touto omezeností zdrojů. Rubeš i Darwin tvrdí, že silnější v konfliktech vyhraje. Abychom si prověřili toto tvrzení, stačí nám pozorovat souboje biologických druhů v přírodě. Souhlasné stanovisko zaujímá i Weinberger, který ve svých antropologických rozborech popisuje přirozenost člověka, která vždy ke konfliktům vede.

Abych však nezněl příliš skepticky, chtěl bych uvést, že nevnímám společnost jako bojiště, na kterém se odehrává společenská válka. V tomto se tedy rozcházím s Hobbesovým slavným výrokem: „Válka všech proti všem.“ A myslím si, že lidská přirozenost není tak destruktivní. Lidská přirozenost více odpovídá názoru Knappa, který vidí ve společnosti snahu vytvořit mírové prostředí. Tvorba norem je dle mého názoru přímým důkazem této kladné lidské snahy. Machalová také doplňuje, že potřeba tvořit normy je lidskou přirozeností. Machalová a Knapp oba popisují společnost, jako útvar, který se především snaží vyvíjet k pohodlnějšímu žití.

Docházím k závěru, že spravedlnost je možné dosáhnout pouze z určitého pohledu. Dosahování této spravedlnosti nám má usnadnit morálka s právem. Je důležité zmínit Aristotela, který je rozborem spravedlnosti a rovnosti známý. Aristoteles řekl, že spravedlnost má dva druhy a to spravedlnost, která rovnoměrně rozděluje statky a tu, která vyrovnává nerovnost. Toto rozdělení je podle mě přínosné, jelikož naznačuje, že nerovnosti jsou přirozené, z čehož vyplývá, že absolutní spravedlnost neexistuje. Je důležité zdůraznit, že extrémní snaha o vyrovnávání nerovností je nežádoucí a nebezpečná, jelikož je potřeba zprvu definovat nerovnost a tím může dojít ke značné deformaci těchto pojmů a spravedlnosti se tím spíše vzdalujeme. Líbí se mi tedy spíše postoj Harta, který tvrdí, že spravedlnost by měla být ve stejnosti rozhodování, tudíž stejné případy by se měly rozhodovat stejně. V určitém protikladu k Hartovi stojí Rawls, který vnímá spravedlnost jako co největší svobodu. Vidím tedy mezi nimi konflikt v rozsahu zásahu ze stran třetích osob. V postojích Rawlse i Harta je rozpor. Kompromis jejich dvou pojetí je ideální, zásahy jsou nutností, které se nevyhneme, pokud se chceme jakkoli organizovat. Naše svoboda není neomezená a nelze ji vnímat absolutně.

O tom, co je norma a jaké má parametry a skladbu již bylo uvedeno hodně. Rád bych si dovolil nesouhlasit s Knappem, který tvrdí, že norma je vyjádřením toho, co má

býti, chtěl bych zde uvést, že norma nemusí nutně znamenat něco správného, vnímám normu spíše jako něco, co se určitým konsensem a zvykem stalo pravidlem a očekává se. Není nutné, aby norma stanovovala něco, co má být z hlediska dobra společnosti, stanovuje spíše, co má být z hlediska očekávání ostatních. Weber tvrdí, že normativní řád je tvořen sociálními normami a normativními očekáváními. Dle Webera je tedy zásadní spíše očekávání tohoto chování než to, jestli norma stanovuje něco prospěšného. Nechtěl bych ani opomenout Bartoška, který akcentuje právě tu zažitost a postupné přijetí norem.

Sankcionovanost, základ každé normy, je důležitým prvkem. Určité specifické normy mohou fungovat, i pokud nejsou sankcionované, adresáti mají pouze nižší motivaci normy respektovat. Večeřa často uvádí, že sankce stmelují sociální společenství, že sankce posilují pozici norem. Řeháková tvrdí, že některé normy mohou být nesprávné. K sankcionovanosti norem se vyjadřuje i Podgorecki, který tvrdí, že čím více je jedinec socializován, tím větší je pravděpodobnost, že svoji společenskou roli přijme. Socializace do určité míry může znamenat, že jedinec se do společnosti začlení, nemyslím si však, že každý by měl přijmout danou roli. Existence sankcí není požadována jen díky nedostatečné socializaci. Nemyslím si také, že kdyby byl každý jedinec dokonale socializovaný, že by sankcí nebylo potřeba, ani že by se každý choval tak, jak se vyžaduje.

Knapp při popisu norem zdůrazňuje odlišnosti práva, v tom, že právo vyniká svoji formálností a také svojí vynutitelností díky státní moci. Také akcentuje vzájemnou provázanost s normami neprávními. Obecně k normám se Knapp staví velice prakticky, tvrdí, že hlavní prvky normy jsou její příkaz či zákaz, od toho odvozuje, že norma slouží k regulaci chování. Zde je na místě připomenout opět Machalovou s Večeřou, kteří dodávají, že podstata norem je vždy stejná, normy právní se však liší svojí vynutitelností ze strany státu, tito autoři se skvěle doplňují. Machalová je mi velice sympatická ve svém pragmatismu, největší důležitost je ve smyslu a v tom, co normy přináší za hodnotu. Chci zdůraznit provázanost práva a ostatních normativních systémů, jelikož často odkazujeme na právo jako na podpůrný systém, který nastupuje při nedodržování norem, je nutné si připomínat důležitost i ostatních systémů. Provázanost těchto systémů zdůrazňuje Večeřa, který dále kategorizuje případy provázanosti těchto systémů, tento fakt však potvrzuje, že Večeřa vnímá neoddělitelnost.

Ve své diplomové práci jsem několikrát zmínil, že lidskou přirozeností je vytvářet normy a pomocí nich si život regulovat a usnadňovat. Max Weber nám k tomu tvrdí, že k vytváření norem je potřeba určitého vztahu alespoň dvou lidí, součástí tohoto vztahu je normativní řád, který je provázanou součástí a není produktem. Já však tvrdím, že velice často se vyskytují situace, které nejsou upraveny žádnou normou, a díky této prvotní zkušenosti se norma začne vytvářet, proto si myslím, že normy právě produktem jsou. Aristoteles vnímá normy jako nutnou součást lidské existence, což je dokázáno právě vznikem norem již v počátcích lidské civilizace. Weber tvrdí, že pokud jedinci ve skupině podřizují své jednání normě, stvrzují tím platnost, v opačném případě se snaží porušení této normy utajit, což je jen další potvrzení platnosti normy. To je dobré si uvědomit, jelikož dle mého názoru se jedná o nejdůležitější důkaz toho, zda norma platná je či není. Weber často zdůrazňuje, že právě ona víra v existenci řádu, dává řádu platnost, člověk tedy v řád musí věřit a dle mého názoru musí věřit i v určitou hierarchii.

„Každý právní systém po svých subjektech požaduje, aby uznali jeho autoritu jako legitimní autoritu. To je už v povaze práva. Ale ne každý právní systém legitimní autoritu opravdu má.“ (Sobek, 2011 str. 236) Důležitým jevem je ověřování platnosti norem a celého řádu, které probíhá i při porušování a zpochybňování platnosti. Příběh zde uvádí zajímavý příklad, kdy vnímá i například zločin, jako něco, co je potřebné a ověřuje legitimitu řádu. Negativní společenské chování může mít určitý význam pro fungování společnosti. K tomuto tématu skvěle navazuje Bakošová, která chování kategorizuje, i ona však uznává, že ať je reakce jakákoliv, v každém případě se jedná o určitou komunikaci a zpětnou vazbu k normě. Norma je tedy neustále konfrontována a vyzývána, aby prokázala svoji platnost a důvodnost. U tohoto tématu bych nechtěl opominout Weinbergera, o kterém jsem se již zmínil v souvislosti s justiční vraždou. Weinberger prezentuje touto myšlenkou čistý utilitarismus a vidí jako hlavní přínos a hodnotu zastrášující efekt na společnost. Je zajímavé Weinbergera porovnat s Millem, který naopak není zaměřen na celkový prospěch společnosti, ale často zmiňuje, že člověk by měl především myslet na svoje individuální štěstí.

Dále bych chtěl rozporovat často v naší společnosti přítomný mýtus, kterým je pojetí, že co není kodifikováno, není platné. Lidé si často myslí, že vše, co se má dodržovat, musí být kodifikováno a že tato kodifikace je teprve oficiálním vznikem tohoto pravidla. Já zde musím nesouhlasit a připomenout Hayeka, který tvrdí, že dříve

než lidé byli vůbec schopni psát, fungovali podle pravidel, která byla vynucována a sankcionována podobným způsobem a s podobnou efektivitou jako pravidla pozdější, která se zanesla na papír. Je nutné si proto uvědomit, že pravidlo nemusí být nutně kodifikováno, dokonce nemusí být ani definované, aby platilo a abychom ho mohli respektovat. Představa, že psané normy jsou něco více než normy nepsané, které nemáme v kodifikacích, je tedy zcela mylná. Pospíšil, který popisuje stav společnosti v dřívějších dobách, kdy právo neexistovalo, dokládá, že kodifikace není podmínkou platnosti, ale pouze vývojem formy. Pospíšil však vnímá právo jako samostatný fenomén, který vznikl, protože ho byla potřeba, pro mě osobně je právo pouze extenzí ostatních normativních systémů.

Můj názor je trochu kritický, nevnímám právo jako nejdůležitější systém a myslím si, že samo o sobě by dlouho neobstálo, podpora ostatních systémů je klíčová. Právo jako normativní systém se v určitých aspektech naprosto odlišuje od ostatních. Příkladem jsou mezinárodní organizace a smlouvy, kde vidíme, že tento normativní systém je schopen přerůst i hranice státu a překonávat obrovské vzdálenosti. Dovolil bych si i připomenout Kantův výrok o nedefinovatelnosti práva. Jak říká Kant, otázka „co je právo?“, vyvolává v právním vědci stejné pocity, jako má logik, když se ho někdo zeptá na otázku „co je pravda?“.

Fullerovo pojetí morálky mě velice obohatilo, líbí se mi jeho dělení morálky na morálku aspirace a povinnosti. Podle něho jsou tedy dva druhy morálky, jedna jakožto vznešená, která se opírá o nejvyšší hodnoty a druhá, která je jistým minimálním standardem pro fungování lidské společnosti. S tímto velice sympatizuji, protože to dle mého názoru řeší častý problém, kdy nejsme schopni se shodnout, jestli morálka je něco samozřejmého nebo něco vyššího, k čemu bychom měli směřovat. Fuller to tedy skvěle rozděluje a pomáhá pochopit tento problém. Také bych rád zmínil Holbacha, který morálku přirovnává k aritmetice a geometrii, je to extrémní pojetí, které nám tvrdí, že existuje určitá základní morálka, která platí vždy a všude, já osobně si to nemyslím a považuju Holbachovi závěry za mylné. Podle mě opomíjí, že člověk se přizpůsobuje podmínkám a není možné stanovit základní pravidla, když podmínky se s místem a časem mění. Naproti tomu pojetí Machalové se mi velice líbí, které zdůrazňuje n reciproční charakter morálního chování, nesnaží se nás ani přesvědčit, že existuje pevně daná morálka, kterou bychom mohli vytesat do kamene. Soustředí se spíše na to, jaké to

chování obecně má být a její definici chápu, jako chování, které má kladné následky a nespočívá v pouhé vypočítavosti a zisku z tohoto jednání, jednání je tedy nerekipročního charakteru. V tomto spatřuji moralitu chování. Dále bych chtěl také zmínit Anzenbachera, který velice dobře uvádí, že jednání může být morální jen ve vztahu ke svědomí jednotlivce, aby však bylo morální doopravdy, musí být morální ve vztahu k normě. Anzenbacherovo bludné svědomí je dle mého názoru velice užitečný pojem, který můžeme v praxi využít.

V závěru bych také nechtěl opominout, že svými postoji se řadím spíše k ius naturalistům, velmi mě inspiroval Veverkův pohled, který zdůrazňuje, že přirozené právo má mnohem širší pole působnosti než pozitivismus a zabývá se otázkami, kterými se pozitivismus nezabývá. Uvést bych chtěl i Weyra, který svým trefným rozbořem vlastně dokazuje, že jediný důvod proč je právo platné z pohledu pozitivistického je, že to tak prostě je.

Nejvýznamnější protagonisté právního pozitivismu jsou Weyr a Kelsen, chtěl bych zdůraznit, že již z jejich pojmání práva vyplývá, že mezi naturalismem a pozitivismem je rozdíl v oblastech, kterými se zabývají. Právní vědu vnímají jako normologii, tudíž jako čistou nauku o normách. Já osobně pozitivismus nezastávám a považuji za nedostatečné jeho pojetí a interpretaci práva, považuji ho v porovnání s naturalismem za velmi omezený, jelikož neposkytuje vysvětlení, proč normy platí, Machalová a Kelsen odkazují na určitou základní normu, od které je odvozena legitimita ostatních norem, toto zdůvodnění však považuji za nedostatečné.

Vztah práva a morálky se svojí teorií „komplementárního pojetí vztahu práva a morálky“ vysvětluje Habermas, který vnímá tyto dva systémy autonomně, ale propojeně, toto pojetí lze doplnit i teorií Jellinka, který uvádí, že právo je minimem morálky, tvrdí, že právo je podmnožinou, která se musí prosazovat tímto způsobem. Jejich pohled tedy naznačuje určitou provázanost a vzájemnou souvztažnost. Do protikladu se k nim staví Kant a později Kelsen ve své ryzí právní nauce, kdy tvrdí, že to co má být a to co je, spolu nemá nic společného, tento model nazýváme modelem „striktního odtržení“. Kelsen vnímá pozitivistické právo odděleně od morálních hodnot a cílů. Odmítá i existenci nadřazených institutů., Kelsen se nesnaží hodnoty jako spravedlnost ani definovat a odsuzuje tyto snahy jako předem beznadějně. Kelsen striktně odmítá, že by právo mělo

zkoumat to, co má být, právní věda podle Kelsena a doplňuje ho i Weyr zkoumá právo, jaké je. Oba tedy naznačují oddělenost těchto systémů. Já však zastávám postoj, že tyto dva systémy nelze oddělovat, vnímám právo jako extenzi ostatních normativních systémů. Je vidět, že pohledy na vztah těchto systémů se různí.

Zaujala mě snaha Fullera, který definuje základní podmínky právní normy, aby ho i zatvřelý pozitivista musel uznat. Fuller prosazuje minimální morální standard v právu, určité minimum musí být uznatelné každým člověkem. Hollanderovo pojetí, který tvrdí, že pokud se zákon přičí minimálnímu standardu morálky, soudce by ho neměl aplikovat, k tomuto pojetí se však nepřikláním, jelikož si myslím, že by narušovalo významně právní jistotu. Závěrem bych chtěl ještě zmínit určitý rozpor, který jsem spatřil mezi pojetím Machalové a Jellinka, kdy Machalová považuje za negativní, pokud by právo sloužilo pouze k vynucování morálních cílů, podle ní by tím došlo k snížení individuální morální odpovědnosti. To si však nemyslím, jelikož nevidím tento vedlejší efekt tak silně, domnívám se, že toto vynucování je potřebné a sympatizuji s Jellinkem, který dle mého názoru tyto dva systémy vnímá propojeně. Chci však ještě připomenout Knappa, který podotýká, že stanovování morality jednotlivých norem není možné a tím pádem se tento přístup stává v praxi nevyužitelným.

Téma „Morálka a právo“ se z počátku zdá jako téma, o kterém se dá lehce mluvit a polemizovat. Každý z nás má aspoň minimální představu o tom, co tyto pojmy znamenají. Při podrobnějším studiu však člověk velmi rychle zjistí, že se mýlil. Zkoumáním tohoto věčného a velice starého problému se dostáváme hlubších úrovní a větších detailů. Brzy zjistíme, že přinést něco nového k této problematice, je úkol velice těžký. Možná je to z důvodu, že toto téma již bylo rozebráno stovkou významných autorů, možná je to tím, že toto téma je nesmírně složité. Faktem však zůstává, že „Morálka a právo“ je téma velice hluboké a člověku se zdá, že celý život by nestačil na podrobné prozkoumání. Je to jedno z těch témat, u kterých člověk dostává pocit, že čím déle je studuje, tím méně o nich ví. Proto i tato diplomová práce poskytuje velice obecný, ale zároveň široký pohled na tuto tematiku. Hlavním cílem práce bylo poskytnout čtenáři prvotní rozhled a nasměrovat ho k další literatuře, kde lze podrobněji zkoumat konkrétnější otázky.

8 Seznam použité literatury

Anzenbacher, A. *Úvod do etiky. Přeložil Karel Šprunk.* Praha : Academia. ISBN 80-200-0917-5.

Bakošová, E. 1992. *Úvod do sociologie práva.* Bratislava : PrF University Komenského, 1992. ISBN 80-223-0351-8.

Bartošek, M. 1994. *Encyklopedia římského práva. 4. díl.* Praha : Academia, 1994.

Bláha, I.A. 1991. *Ethika jako věda. Úvod do dějin a teorie mravnosti.* Brno : Atlantis, 1991. ISBN 80-7108-023-3.

Bystřina, I., Lakatoš. 1960. *Některé otázky teorie práva.* Praha : ČAV, 1960. ISBN - neuvedeno.

Čermák, V. 1999. *Otázka demokracie. Hodnoty, normy a instituce. IV. díl.* Olomouc : Olomouc, 1999.

—, 1999. *Otázka demokracie. Hodnoty, normy a instituce. IV. díl.* Olomouc : Olomouc, 1999. ISBN 80-200-0379-7..

Drobnickij, O.G. 1980. *Pojem morálky. Přeložila Zdena Hlávková.* Bratislava : Pravda, 1980. ISBN - neuvedeno.

Dworkin, Ronald. 2011. *Justice for hedgehogs.* Cambridge : Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 2011. ISBN 978-0-674-07225-1.

Fuller, L.L. 1998. *Morálka práva. Přeložil Jiří Příbáň.* Praha : OIKOYMENH, 1998. ISBN 80-86005-65-8.

Hart, H.L.A. 2004. *Pojem práva. Přeložil Petr Fantys.* Praha : Prostor, 2004. ISBN 80-7260-103-2.

Hartmann, N. 2002. *Struktura etického fenoménu. Přeložil Karel Hlavoň.* Praha : Academia, 2002. ISBN 80-200-0970-1.

Hayek, F.A. 1994. *Právo, zákonodárství a svoboda.* Praha : Academia, 1994. ISBN 80-200-0241-3..

Holbach, P.H.D. 1960. *Společenský systém. Přeložila Alena Šabatková.* Praha : Nakladatelství ČSAV, 1960. ISBN - neuvedeno.

Hollander, P. 2006. *Filozofie práva.* Plzeň : Aleč Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-96-2.

Keller, J. 2004. *Úvod do sociologie.* Praha : Slon, 2004. ISBN 80-86429-39-3.

Kelsen, H. 1933. *Ryzí nauka právní. Přeložil Václav Chytil.* Brno-Praha : Orbis, 1933. ISBN - neuvedeno.

—, 2000. *Všeobecná teorie norem. Přeložil Milan Kubín.* Brno : Masarykova univerzita, 2000. ISBN 80-210-2325-2.

Knapp, V. 1995. *Teorie práva.* Praha : C.H. Beck, 1995. ISBN 80-7179-028-1.

- Kucharský, P., Vránek, Č. a kol. 1957.** *Latinsko-český slovník*. Praha : SPN, 1957. ISBN - neuvedeno.
- Machalová, T. In Havránek, J. a kol. 2008.** *Teorie práva*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-104-5.
- Machalová, T. 2001.** *Úvod do právní filozofie I. Díl*. Brno : Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-1829-1.
- Maršálek, P. 2008.** *Právo a společnost*. Praha : Auditorium, 2008. ISBN 978-80-903786-8-1.
- Podgórecki, A. 1966.** *Sociologie práva. Přeložil Zdeněk Kryštůfek*. Praha : Svoboda, 1966. ISBN - neuvedeno.
- Popelová, J. 1962.** *Etika*. Praha : ČAV, 1962. ISBN - neuvedeno.
- Pospíšil, L.J. 1997.** *Etnologie práva*. Praha : SET OUT, 1997. ISBN 80-902058-4-4.
- Prusák, J. Herbert Lionel Adolphus Hart. In. 1994.** *Sborník přednášek zahraničních profesorů hostujících v IX. semestru*. Brno : MU, 1994. ISBN 80-210-0892-X.
- Prusák, J. 1985.** *Šport a právo. Úvod do dejín, teórie a praxe právnej zodpovednosti v športe*. Bratislava : Šport, 1985. ISBN - neuvedeno.
- Příbáň, J. 1996.** *Sociologie práva*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1996. ISBN 80-85850-18-4.
- Rubeš, P. 2005.** *Dobré mravy v soukromých právních vztazích. Disertační práce*. Praha : Univerita Karlova. Právnická fakulta, 2005. ISBN - neuvedeno.
- Řeháková, V. 1997.** *Sociologie práva*. Ostrava : VŠB TU v Ostravě, 1997. ISBN 80-7078-420-2.
- Sobek, Tomáš. 2011.** *Právní myšlení. Kritika moralismu*. Praha : Ústav státu a práva AV ČR, 2011. 978-80-87439-03-6.
- Večeřa, M. In Havránek, J. a kol. 2008.** *Teorie práva*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7357-551-9.
- Večeřa, M. 2003.** *K Weyrovu a Kelsenovu pojmu normy. In Sborník z konference "Místo normativní teorie v soudobém právním myšlení"*. Brno : Masarykova univerzita, 2003.
- Večeřa, M., Urbanová, M. 1996.** *Sociologie práva*. Brno : Masarykova univerzita, 1996. ISBN 80-86898-72-5.
- **2002.** *Základy sociologie práva*. Brno : Masarykova univerzita, 2002. ISBN 80-210-1459-8.
- Veverka, V., Boguszak, J., Čapek. 1996.** *Základy teorie práva a právní filozofie*. Praha : CODEX, 1996. ISBN 80-85963-06-X.

Weber, M. 1998. *Metodologie, sociologie a politika. Přeložil Karel Hlaváč.* Praha : OIKOYMENH, 1998. ISBN 80-86005-48-8.

Weinberger, O. 1995. *Norma a instituce.* Brno : Masarykova univerzita, 1995.

—, 1995. *Norma a instituce.* Brno : Masarykova univerzita, 1995. ISBN 80-210-1123-8.

—, 1995. *Teorie spravedlnosti, demokracie a právní politika.* místo neznámé : Právník, 1995.

Weyr, F. 1936. *Teorie práva.* Brno-Praha : Orbis, 1936. ISBN - neuvedeno.

—, 1920. *Základy filozofie právní.* Brno : A. Píša, 1920. ISBN - neuvedeno.

Název práce: Morálka a právo

Klíčová slova: morálka, právo, normy, normativní systémy

Název práce v anglickém jazyce: Morality and law

Klíčová slova v anglickém jazyce: morality, law, norms, normative systems

9 Resumé

Morality and law

For the most of us it is quite clear what law is. Most of us have certain idea what law represents. A lot of us may have a different idea, it is because of many elements which affect our law perception.

On the most basic level, law is something which is connected to specific values in society. Based on this idea we can certainly say that law is something which guarantees balance in society and system which provides safety. On the other hand, morality is a subject of a discipline called ethics. This subject represents a system which provides and protects distinctive values which have different normative quality. This system is formed by high amount of appropriate rules of behavior and its way to realize this behavior.

In the past, the connection between these two systems was very important, it was a noticeable fact that these two systems cooperate and communicate. Even though nowadays these systems are more and more divided, they still interact.

In the law of Czech Republic the connection between morality and law can be observed especially in the good manners. Good manners are intentions which are projected throughout the whole law system. The main goal of good manners and morality is to fill the gaps in the law. Another important goal is also to straighten the perception of justice in the eyes of major people. Because of nature of these two systems it is not easy to complete these tasks. It is also not just a task of the authors of the law but also a task for the judges who operate inside of the complex system. The role of the society is important because it is society and ordinary people who elect the candidates.

The goal of this thesis is to determinate the terms of “law” and “morality”. The conclusion of this thesis is that there are many approaches to interpret both of these terms.

Law is a system which is perceived as a system with many controversial topics. The range of law as well as range of morality remains unclear. This problem remains because both of these systems develop every day. Laws can be created and join the whole system, this implies also to moral norms. This thesis presents different points of view how to interpret the term “law” and “morality”.

This thesis also provides analysis of the relationship of these two systems. Law and morality were always in a deep connection, this connection is based on their shared fundamentals, but it is not the only reason. There are many arguments why the role of the morality was weakened and why the role of the law was strengthened. Many changes in the society took place, one on the most important changes is definitely the decline of traditional social structures and values connected with them. As a conclusion it can be said, that law is becoming a universal system in society which guarantees social integrity and safety.

The weakening role of morality does not necessary mean that morality is losing its importance. It is still necessary for law and morality to cooperate. The relationship between the system of law and the system of morality can be observed in the positive morality and positive law. The difference which still remains is that morality does not benefit from the possibility of state sanction. Many differences of law and morality can be observed, but it is still clear that these two systems are able to cooperate and complement each other, because they have same basis which is natural law.